

ПАМ'ЯТНИКИ
І МЕМОРІАЛЬНІ
ДОШКИ
ПОЛТАВИ

LEAVES FROM THE JOURNAL OF
JAMES M. SMITH

В. Н. ЖУК, Н. Є. КУНДІРЕНКО

**ПАМ'ЯТНИКИ
І МЕМОРІАЛЬНІ
ДОШКИ
ПОЛТАВИ**

Нариси

**Харків
«Прапор»
1978**

9(C2)

Ж85

Жук В. Н., Кундіренко Н. Є.

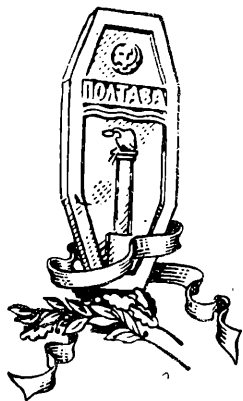
Ж85 Пам'ятники і меморіальні дошки Полтави.—
Х.: Прапор, 1978.—102 с., іл., 20 л. іл.

Багатоваківа історія Полтави, славні революційні, бойові і трудові традиції трудящих міста, його прекрасне сьогодні відбилися у пам'ятниках історії та культури, меморіальних дошках, експонатах музеїв.

У книзі описані пам'ятники Полтави, коротко розповідається про пов'язані з ними події.

Розрахована на краєзнавців, лекторів, пропагандистів, екскурсоводів, туристів, широкі кола читачів.

9(C2)

ПРО ЦЮ КНИГУ

•

Комуністична партія Радянського Союзу приділяє велику увагу питанням дальшого піднесення політичного, загальноосвітнього і культурного рівня трудящих нашої Вітчизни, їх вихованню в душі радянського патріотизму та пролетарського інтернаціоналізму.

Важливу роль в ідейно-виховній роботі відіграють пам'ятники історії і культури. Відбиваючи матеріальне і духовне життя минулих поколінь, багатоглибко історію Батьківщини, боротьбу трудового народу за свободу і незалежність, становлення і розвиток нашої Радянської соціалістичної багатонаціональної держави, творчу працю радянських людей, пам'ятники становлять невід'ємну частину світової культурної скарбниці, розповідають про величезний внесок народів нашої країни в розвиток світової цивілізації.

Всі ці скарби духовної культури створювалися протягом віків руками і талантом народу, але тільки після перемоги Великої Жовтневої соціалістичної революції вони стали надбанням трудящих. Уже в перші роки Радянської влади під керівництвом та при безпосередній участі засновника Комуністичної партії і Радянської держави В. І. Леніна було підписано ряд декретів, які забезпечували охорону, облік

пам'ятників історії і культури та їх активне використання в справі виховання людей нового, комуністичного суспільства.

Комуністична партія і Радянський уряд послідовно проводять в життя ленінський план монументальної пропаганди. Під охорону взято сотні тисяч монументів, меморіальних комплексів, пам'ятників та інших історичних, архітектурних і культурних цінностей. Вони служать справі ідейно-морального, трудового і естетичного виховання трудящих, особливо молодого покоління, в інтересах комуністичного будівництва.

Новим свідченням величезної уваги і турботи Комуністичної партії і Радянської держави про збереження і примноження духовних багатств нашої Батьківщини, про духовне життя нашого суспільства є прийнятий у жовтні 1976 року Закон СРСР «Про охорону і використання пам'ятників історії та культури», покликаний сприяти вихованню гармонійно розвинутої людини, активного будівника комунізму. У статті 27 Основного Закону Союзу РСР записано: «Держава дбає про охорону, примноження і широке використання духовних цінностей для морального й естетичного виховання радянських людей, підвищення їх культурного рівня».

Багатотисячолітня історія Полтави, славні революційні, бойові і трудові традиції трудящих міста, його прекрасне сьогодення відбилися у пам'ятниках історії та культури, меморіальних дошках, експонатах музеїв.

На території Полтавської області близько двох тисяч пам'ятників історії та культури. У Полтаві взято на облік 78 пам'ятників, серед них 15 пам'ятників і пам'ятних місць загальносоюзного, 23 — республіканського та 40 — місцевого значення.

У пропонованій читачам книзі зроблена спроба систематизувати і описати основні пам'ятники і меморіальні дошки Полтави, коротко розповісти про пов'язані з ними події.

Матеріал подано в основному за історико-хронологічним принципом і згруповано в шість тематичних розділів.

Книга відкривається описом пам'ятника засновнику і вождю Комуністичної партії Радянського Союзу, організатору і керівнику першої в світі соціалістичної держави В. І. Леніну.

Розділ «Тут слава зброї руської зійшла» присвячений увічненню блискучої перемоги російських військ у Північній війні (1700—1721 рр.). На початку розділу вміщено нарис про пам'ятник Слави, який подає загальну характеристику Північної війни і її кульмінаційного моменту — Полтавської битви.

Розділ «Не заросте народна стежка» присвячений пам'ятникам, меморіальним дошкам, музеям, пам'ятним місцям, пов'язаним з перебуванням у Полтаві визначних діячів літератури, мистецтва, культури, науки.

Розділ «Революційної слави сторінки» розповідає про пам'ятники і пам'ятні місця, пов'язані з революційними подіями в Полтаві у 90-х роках ХІХ — на початку ХХ століття, а також періоду повалення самодержавства, боротьби за встановлення Радянської влади та громадянської війни на Полтавщині.

У розділі «Пам'ять серця» описуються пам'ятники, що увічнюють подвиги воїнів Радянської Армії, партизанів і підпільників, здійснені у боротьбі з фашистськими загарбниками в роки Великої Вітчизняної війни 1941—1945 років.

За великі досягнення у розвитку народного господарства Полтава і область нагороджені орденами. Ці події увічнюють меморіальні дошки, описані в розділі «На відзнаку трудової доблесті». Мета розділу — познайомити читачів з розвитком промисловості, сільського господарства, освіти, культури, розповісти про трудові здобутки полтавців сьогодні.

Автори сподіваються, що книга буде корисна широкому колу читачів, які цікавляться історією рідного краю, лекторам, пропагандистам, екскурсоводам, краєзнавцям, слідопитам, членам Товариства охорони пам'ятників історії і культури, всім тим, хто виявляє глибоку зацікавленість у збереженні і використанні безцінного багатства історії і культури нашої країни.

ПАМ'ЯТНИК В. І. ЛЕНІНУ

ПЛОЩА ЛЕНІНА

Пам'ятник геніальному мислителю і теоретику революційного марксизму, творцю Комуністичної партії Радянського Союзу і засновнику першої в світі соціалістичної держави, великому інтернаціоналісту, вождю і вчителю трудящих усього світу В. І. Леніну урочисто відкрито 22 квітня 1960 року.

В. І. Ленін стоїть на весь зріст із газетою в руці, в спокійній позі людини-мислителя. Скульптура виконана з бронзи, постамент з чорного полірованого лабрадориту.

На ленінських заповітах учиться і виховується молоде покоління будівників комунізму, примпожуючи революційну і трудову славу своїх батьків.

Товариш Л. І. Брежнев у промові на відкритті Ленінського меморіального комплексу в Ульяновську 16 квітня 1970 року говорив: «Ідеї Леніна і сьогодні наш вірний компас. Грандіозні плани комуністичного будівництва, розроблені нашою партією, вся її внутрішня і зовнішня політика — це втілення в життя ленінського вчення». (Ленінським курсом, т. 2, с. 523).

На площі Леніна відбуваються найурочистіші події в житті трудящих Полтави. Тут збираються

полтавці на мітинги і маніфестації в дні революційних свят, біля пам'ятника вождю приймають в піонери і комсомол. До підніжжя пам'ятника кладуть букети живих квітів молоді.

Ім'ям В. І. Леніна названа одна з центральних вулиць і площа Полтави, краці школи, бібліотеки, 76 колгоспів області.

14 березня 1920 року В. І. Ленін був обраний почесним головою Полтавської міської Ради робітничих і солдатських депутатів. На честь цієї події до 100-річчя з дня народження вождя на будинку міської Ради народних депутатів по вулиці Жовтневій, 36, встановлено меморіальну дошку.

Автори пам'ятника В. І. Леніну в Полтаві — лауреат Ленінської і Державної премій скульптор Л. Ю. Кербель, архітектори О. М. Душкін і Л. С. Вайнгорт.

ТУТ СЛАВА ЗБРОЇ РУСЬКОЇ ЗІЙШЛА

ПАМ'ЯТНИК СЛАВИ

Жовтневий парк

У центрі Жовтневого парку на честь перемоги над шведами у битві під Полтавою встановлено пам'ятник Слави.

Полтавська битва — одна із незабутніх сторінок історії боротьби трьох братніх народів — російсько-го, українського і білоруського — проти поневолювачів.

У першій чверті XVIII століття у соціально-економічному розвитку Росії відбулися значні зрушення. Створюється велика національна промисловість, розвивається внутрішня і зовнішня торгівля. Зростає міжнародний престиж Російської держави.

Розвиток зовнішньої торгівлі країни гальмувався тим, що російські землі на Балтійському узбережжі захопили шведи, а Азовське і Чорне моря знаходилися у руках турків.

Після переможних походів російських військ на Азов (1695 і 1696 рр.) 3 липня 1700 року з Туреччиною було укладено Константинопольський мирний договір, який завершив важливий етап боротьби Росії за вихід до Азовського і Чорного морів і дав

можливість приступити до розв'язання завдання виходу у Балтійське море.

1700 року почалася війна проти Швеції, що тривала 21 рік і дістала в історії назву Північної війни. Це була війна за повернення споконвічних російських земель, загарбаних Швецією, за вихід до Балтійського моря. К. Маркс писав, що без цієї війни Росія залишилася б дрібною сухопутною державою.

Готуючись до боротьби проти Швеції, Петро I у 1699 році уклав союз з Польщею, Саксонією та Данією. Але в 1700 році шведське військо на чолі з королем Карлом XII розбило датську армію.

У першому бою під Нарвою шведська армія перемогла ще не досить навчене і погано озброєне російське військо. Ф. Енгельс зазначав, що Нарва була першою серйозною поразкою висхідної нації, рішучий дух якої вчився перемагати навіть на поразках.

Скориставшись тимчасовим перепочинком, який виник, коли Карл XII спрямував свої сили проти Польщі, Петро I здійснив реорганізацію армії, було створено російський військово-морський флот.

Першою перемогою російської армії був розгром шведів під містечком Ерестфер у грудні 1701 року, неподалік від Дерпта (нині Тарту) у Прибалтиці.

У жовтні 1702 року російські війська взяли місто-фортецю Нотебург (тепер Петрокрепость), а 1703 року — фортецю Нієншанц. У відвоєваній дельті Неву було закладено Петербург.

У травні 1703 року російські війська оволоділи фортецями Ям і Копор'є, а в наступному році — Юр'євом (Дерптом), Івангородом та Нарвою і вийшли до берегів Балтійського моря. В гирлі Неву були споруджені верфі, де почалося будівництво кораблів Балтійського флоту.

А тим часом шведи продовжували агресію у Польщі. 1704 року вони захопили Львів, але невдовзі вимушені були залишити його під натиском десятитисячного загону українських козаків, які прийшли на допомогу жителям міста.

Об'єднані російсько-українські і польські війська у жовтні 1706 року перемогли шведів під містом Калішем (Польща). Розгромивши військо польського короля Августа II, наприкінці серпня 1707 року

Карл XII рушив із Саксонії до російських кордонів. Навесні 1708 року шведи вступили в Білорусію, яка тоді перебувала під владою Польщі. У відповідь на жорстокий терор білоруський народ почав партизанську боротьбу із шведами.

Після невдалої спроби прорватися до Москви через Смоленськ Карл XII змінив свій план воєнних дій і вирішив з'єднатися з військом зрадника гетьмана І. Мазепи, щоб потім з України почати наступ на Москву.

Восени 1708 року шведські війська вдерлися на Україну. Однак український народ, вірний своїй непорушній дружбі з російським народом, не підтримав Мазепу і піднявся на героїчну боротьбу проти шведських поневолювачів. Упертий опір ворогам чинили жителі Веприка, Опішні, Гадяча, Пирятина, Чорнух та багатьох інших міст і сіл Полтавщини.

Найкоротший шлях на Москву прикривала фортеця Полтава, і Карл XII вирішив будь-що оволодіти нею.

Полтава була важливим стратегічним пунктом, оскільки через неї пролягали шляхи, які вели в глибину країни (зокрема так званий Муравський шлях — головна комунікація між центром Російської держави і Півднем). Падіння Полтави негативно вплинуло б на весь хід воєнних дій, тому обороні фортеці російське командування надавало великого значення.

На початку 1709 року Петро I послав у фортецю Полтаву три полки солдатів на чолі з полковником О. С. Келіним, досвідченою у військових справах людиною. Призначаючи О. С. Келіна комендантом Полтави, Петро I сказав: «Степанія один вартий фортеці». Для допомоги військовому гарнізону було озброєно 2500 жителів. Збільшилися і запаси бойового спорядження.

Полтава на той час була невеликою фортецею на правому березі річки Ворскли. На території міста налічувалося близько 900 хат. Тут мешкало 4000 жителів, головним чином ремісників та козаків.

Оборонні споруди фортеці склалися із 10 земляних бастіонів з 28 гарматами, валу триметрової висоти і рову до трьох метрів завглибшки. Місто

розкинулося на високих горбах, що крутими обривами спускалися до Ворскли, а з боку річки Полтаву прикривала майже непрохідна болотиста рівнина.

На початку ХІХ століття, коли Полтава стала губернським містом, рештки фортечних укріплень зрили.

Гарнізон Полтавської фортеці на час облоги її шведами складався з 4200 російських воїнів та 2500 козаків.

На початку квітня 1709 року 36-тисячна шведська армія почала облогу міста.

Обороняли Полтаву не тільки солдати й козаки, але й все населення міста. В окремі дні шведи по кілька разів штурмували фортецю, але мужні її захисники відбивали усі атаки ворога.

За час майже тримісячної облоги шведська армія залишила під стінами Полтави 6176 вбитими, гарнізон героїчного міста втратив 1187 чоловік. Мужній опір порівняно невеликого гарнізону дав можливість російському командуванню виграти час і підготувати свою армію до вирішальної битви з ворогом.

Головні сили російської армії під командуванням Петра І підійшли до району Полтави наприкінці травня 1709 року і зробили спробу відвертаючими діями примусити шведів зняти облогу міста. Але цього добитися не вдалося. Тоді 16 червня на військовій раді в селі Крутий Берег, розташованім за п'ять кілометрів від міста, було вирішено дати шведам під Полтавою, на правому березі Ворскли, «генеральну баталію».

Напередодні битви російська армія переправилася на правий берег Ворскли між селами Петрівка та Семенівка (нині Кротенки) по мосту та трьох бродах, указаних жителем села Петрівки селянином Залізнякам.

У 1909 році тут встановлено бетонний обеліск, а до 250-річчя Полтавської битви його замінили на гранітний висотою 7,3 метра. В основі на бронзовому картуші напис: «Місце переправи російської армії на правий берег Ворскли трьома бродами 20 червня 1709 року».

Автор обеліска архітектор І. Л. Шмульсон.

Пізніше з тактичних міркувань російське командування пересунуло армію на більш вигідні позиції до села Яківці, де спорудили другий укріплений табір.

Битва відбулася 27 червня (8 липня) 1709 року.

О другій годині ночі шведи почали наступ, розраховуючи зненацька напасти на російські війська. І грянув бій, блискуче описаний О. С. Пушкіним у поемі «Полтава»:

В огні, під градом розпашілим,
Жива стіна йде кроком смілим,
Над збитим строем свіжий стрій
Штики змикає. Ніби туча,
Кіннота вимчалась летюча
І, довна шалу, згаряча
Січе, рубас з-за плеча.
Падуть на мертвих мертві люди,
Чавунні ядра звідусюди
Скакають, нібито живі,
Здіймають пил, шиплять в крові.
Швед, руський — ріже, ранить, коле,
Бій барабанний, стогін кволий.
Іржання, рик, гарматний грім,
І пекло й жах в диму страшнім.

Бій тривав до 11 години і закінчився повною перемогою російської армії. Залишивши на полі бою 9234 чоловіка убитими і 2874 полоненими, шведські війська почали відступати в напрямку Переволочної, до Дніпра. Тут Карл XII і зрадник Мазепа переправилися з невеликим загonom на Правобережжя і втекли до Туреччини. Рештки шведської армії — близько 16 тисяч чоловік — 30 червня капітулювали перед дев'ятитисячним загonom під командуванням О. Д. Меншикова. Втрати російської армії в Полтавській битві становили 1345 чоловік убитими та 3290 пораненими.

В результаті блискучої перемоги під Полтавою військова могутність Швеції була підірвана, розвіялась слава про непереможність Карла XII. Наступив корінний перелом у ході Північної війни. Полтавська битва фактично визначила кінець війни, хоч вона ще тривала багато років. Як підкреслював В. Г. Бєлінський, це була битва за існування усього народу, за майбутнє всієї держави. Переможне завершення Північної війни висунуло Росію в ряд великих європей-

ських держав, закріпило за нею узбережжя Балтійського моря та врятувало Лівобережну Україну від загрози поневолення польсько-шляхетськими загарбниками.

За висловом Ф. Енгельса, «Карл XII зробив спробу вторгнутися в Росію, цим він погубив Швецію і паочно показав неприступність Росії».

На честь перемоги у Полтавській битві в місті і на його околицях збудовано багато пам'ятників.

Першим пам'ятником, поставленим на честь битви (в 1778 році), був кам'яний стовп з пірамідальною вершиною, пофарбованою в зелений колір. Біля її основи знаходились фігурки двох юнаків, а на верхівці — позолочене яблуко, яке згодом замінили на корону. На п'єдесталі була вмурована мідна дошка із зображенням сцени з Полтавської битви та віршованим написом, що починався словами: «Полтавской брани вид являет сей металл, как в день Сампсонов Карл, сражен Петром, низ пал...».

На дошці значилося також, що пам'ятник споруджено громадянином Полтави П. Я. Руденком, батько якого був учасником Полтавської битви. Пам'ятник розібрали у 1811 році.

До 100-річчя Полтавської битви було споруджено новий, величний пам'ятник. Він збудований за проектом професора Петербурзької Академії художеств, видатного архітектора Тома де Томона. Пам'ятник став окрасою нового адміністративного центру міста — Круглої площі, архітектурний ансамбль якої складався з будинків, виконаних у стилі російського класицизму за проектами одного з кращих зодчих того часу А. Д. Захарова.

Пам'ятник Слави знаходиться на тому місці, де наступного дня після Полтавської битви населення міста урочисто зустрічало Петра I, який прибув у супроводі генералітету та гренадерської роти гвардійського полку.

У спорудженні пам'ятника брали участь народні умільці, видатні скульптори, майстри бронзоливарної справи, каменотеси. Бронзові деталі виготовлялися у Петербурзькій Академії художеств під керівництвом відомого російського скульптора академіка

Ф. Щедрина за консультацією скульпторів Ф. Гордєєва та І. Мартоса. Будівництво пам'ятника здійснював архітектор М. Амвросимов.

Граніт для п'єдесталу видобували у Кременчуцькому повіті (нині Кременчуцький район, Полтавської області), а жовтий піщаник — у Берестянських дачах Костянтиноградського повіту (тепер Красноградський район, Харківської області).

Пам'ятник Слави являє собою чавунну колону висотою 11 метрів і діаметром до двох метрів, встановлену на двоступінчастому постаменті з полірованого лабрадориту. Уступчастий постамент з вмурованими біля основи 18 чавунними гарматами, жерла яких виставлені назовні, нагадує фортецю. Десять з цих гармат знаходилися на бастіонах колишньої полтавської земляної фортеці, а вісім — у Переволочній, де 30 червня 1709 року були взяті у полон шведські війська. Колона оздоблена бронзовими барельєфами з вінків, зброї, колчанів і пальмового листа.

Увінчує колону капітель, утворена з великого пальмового листа, на ній чавунна півсфера, на якій установлений позолочений орел з розпростертими крилами. Орел ніби збирається злетіти у напрямку поля Полтавської битви, несучи лавровий вінок — вінок слави героям, що полягли у битві з ворогом. У кігтях орла перуни — стріли війни.

З двох боків кубовидної основи колони — бронзові барельєфні композиції із зброї і прапорів. На двох протилежних боках — бронзові оздоблення у вигляді звитих у кільця змії між двома колчанами, обвитими вінками. Всередині кілець написи: «Июня 27 дня 1709 года» та — «Окончен в 1809 году» (фактично його закінчено у 1811 році).

По зовнішньому краю постаменту встановлена чавунна решітка у формі мечів, звернутих вістрям униз, — символ спокою після бою.

Монумент Слави являє собою цінний пам'ятник архітектури початку ХХ століття.

23 вересня 1943 року, в день визволення Полтави від фашистських загарбників, радянські воїни установили на пам'ятнику Слави Червоний стяг.

Під час тимчасової окупації фашисти намагалися знищити пам'ятник, пошкодили його. У 1950 та 1960 роках він був реставрований, а орел заново позолочений.

СПАСЬКА ЦЕРКВА

Жовтнева вул., 10

Спаська церква — свідок героїчної боротьби братніх російського і українського народів проти шведських загарбників.

На площі біля церкви, під час запеклих боїв, 21 червня 1709 року захисники Полтави дали клятву не здавати фортецю. А після переможного закінчення битви тут проходило церемоніальне шестя.

Спаська церква є залишком дерев'яного Преображенського собору Хрестовоздвиженського монастиря, перенесеного у Полтаву 1705 року. Простоявши 100 років, вона почала руйнуватися.

З метою збереження Спаської церкви як історичної і архітектурної пам'ятки в 1845 році над нею споруджено кам'яний футляр за проектом архітектора А. Тона.

ХРЕСТОВОЗДВИЖЕНСЬКИЙ МОНАСТИР

вул. Свердлова, 2-а

Серед споруд, які збереглися з часу великої битви під Полтавою, — Хрестовоздвиженський монастир, пам'ятка архітектури XVII—XVIII сторіччя.

Соборний храм — перша кам'яна споруда монастиря — збудований 1650 року в стилі українського барокко. 45-метрова дзвіниця збудована 1786 року в стилі пізнього барокко і характеризується різноманітністю форм та багатим ліпленням.

1695 року монастир спустошили татари, а в 1709 році його розорили шведи. Захопивши монастир, вони втягнули туди свої гармати і обстрілювали з гори бастіони Полтавської фортеці.

Після перемоги над шведами монастир був відбудований полтавським полковником В. В. Кочубеєм, сином страченого за наклепом Мазепи В. Л. Кочубея.

ДРУГИЙ УКРІПЛЕНИЙ ТАБІР РОСІЙСЬКОЇ АРМІЇ

Поле Полтавської битви

Про одну з героїчних сторінок Північної війни розповідає комплекс пам'ятників на полі Полтавської битви, що розкинулося на північній околиці міста.

У 1950 році тут відкрито Музей історії Полтавської битви. Експозиція його знайомить з ходом Північної війни та її кульмінаційним моментом — Полтавською битвою.

Поблизу селища Яківці видно сліди земляних валів і земляний пагорб. Збереглися чотири відрізки земляних валів і ровів. Це залишки другого укріпленого російського табору, спорудженого 25 червня 1709 року.

Оборонні споруди табору склалися із земляних валів триметрової висоти і зовнішніх ровів глибиною до 2,5 метра. Тут була сконцентрована російська армія чисельністю 42 тисячі чоловік з 72 гарматами. Ламані обриси валів дозволяли російським солдатам обстрілювати противника перехресним вогнем.

На пагорбі знаходився командний пункт Петра I. Тут 1973 року встановлено пам'ятний знак — гранітна брила з написом: «На цьому місці був командний пункт російської армії в Полтавській битві 27 червня 1709 року».

Російське військо розміщувалося у палатках, а командний склад — у наметах.

У південній частині табору стояв намет Петра I, де він приймав «своїх вождів, вождів чужих» (О. Пушкін). У 1950 році тут упорядковано майданчик і встановлено гранітну глибу.

РОСІЙСЬКІ РЕДУТИ

Поле Полтавської битви

Готуючись до генерального бою, Петро I 25 червня 1709 року вивів російську армію ближче до Полтави, на правий берег Ворскли. Тут збудували другий укріплений табір. Армія розташувалася фронтом

до рівнини, тилом до крутого берега. Позиція була вибрана дуже вдало: на північному заході до табору примикав Малобудищанський, а праворуч — Яківчанський ліс. Між лісами залишалася відкрита місцевість шириною у півтора кілометри. 26 червня Петро I наказав побудувати тут систему оборонних споруд: шість фронтальних редутів і ще чотири перпендикулярно до них. Редути являли собою замкнуті чотирикутні укріплення для кругової оборони і склалися із земляного валу висотою три метри та зовнішнього рову глибиною до 2,5 метра. Кожен бік редуту мав 50 метрів довжини. Розташовані вони були один від одного на відстані пострілу з рушниці — до 300 кроків.

Фортифікаційні споруди відіграли величезну роль на першому етапі бою, коли шведській армії було завдано удару порівняно малочисельними загонами російських військ.

Петро I врахував слабкі сторони лінійної тактики шведів, яка не дозволяла маневрувати на закритій місцевості. В той же час російські гарнізони, що знаходилися у редутах, могли вести перехресний вогонь в усіх напрямках і підтримувати один одного. Вперше в історії військового мистецтва застосувавши укріплення такого типу, російські стратеги випередили західноєвропейську воєнну науку майже на сто років.

На місці редутів у 1909 році було встановлено 10 бетонних обелісків з чавунними орлами на вершинах. До 230-річчя Полтавської битви ці обеліски замінили гранітними, пірамідальної форми, але без орлів, висотою 4,5 метра. Шість із цих пам'ятних знаків знаходяться на південний схід від Братської могили російських воїнів, на місці поперечних редутів, а чотири — на місці редутів, що простяглися на південь від могили.

У 1953 році був реставрований один з редутів правого крила поперечної лінії. Це чотирикутна площа розміром 50 на 50 метрів, обнесена земляним валом. Посередині площини стоїть обеліск висотою 4,5 метра.

БРАТСЬКА МОГИЛА РОСІЙСЬКИХ ВОЇНІВ

Поле Полтавської битви

Один з найстаріших пам'ятників на полі Полтавської битви — Братська могила російських воїнів.

Наступного дня після битви, 28 червня 1709 року, Петро I наказав викопати поруч дві могили: в одній поховали офіцерів, а в іншій — унтер-офіцерів та рядових. Над могилами насипали курган і встановили хрест з написом: «Воины благочестивые, за благочестие кровию венчавшиеся, лета... 1709, июня 27 дня».

Майже два століття царський уряд не виявляв турботи про впорядкування могили героїв Полтавської битви. Лише у 1894—1895 роках за вимогою громадськості на могилі було споруджено пам'ятник. Він являє собою восьмигранний хрест із світло-сірого граніту висотою 7,5 метра, встановлений на площадці, до якої ведуть гранітні сходи з металевими ґратами. На східному боці хреста напис: «Погребены бригадир Фелепгейм, полковники Нечаев и Лов, подполковник Козлов, майоры Кропотов, Ерст и Гельд, обер-офицеров 45, капралов и рядовых 1293, всего погребено 1345 человек».

Напередодні битви Петро I, об'їжджаючи війська, звернувся до них із закликом: «Воины! Вот пришел час, который решит судьбу отечества. Итак, не должны вы помышлять, что сражаетесь за Петра, но за государство, Петру врученное, за отечество. Не должна вас смущать также слава неприятеля, будто бы непобедимого, которой ложь вы сами своими победами над ним неоднократно доказывали... А о Петре ведайте, что ему жизнь его не дорога, только бы жила Россия в блаженстве и славе для благосостояния вашего».

Останнє речення з промови Петра I вибито на західному боці хреста.

Місце навколо пам'ятника вимощено червонуватими гранітними плитами, оперезано бордюром, на якому встановлена металева огорожа. Внизу навколо кургану — 27 гранітних тумб, які з'єднані ланцюгом.

У 1906—1909 роках збудовано склеп, який утримує вагу хреста.

На гранітній арці напис: «Сооружен в 1894 году... Исполнен в С.-Петербурге по проекту и наблюдением архитектора Н. Никонова мастером А. Барновым».

В роки Великої Вітчизняної війни пам'ятник був пошкоджений. Реставрований він 1959 року: замінено нижню частину хреста і плінт його основи, проведено гідроізоляцію склепу і підсипано горб.

ПАМ'ЯТНИК ПЕТРУ I

Поле Полтавської битви

Поблизу Братської могили російських воїнів до 240-річчя Полтавської битви в 1950 році відкрито музей історії Полтавської битви. Тоді ж перед фасадом музею встановлено пам'ятник Петру I. Цей пам'ятник виготовлено ще 1915 року скульптором А. Адамсоном та архітектором Д. Вероцьким. Він стояв у вестибюлі Полтавського Петровського кадетського корпусу.

Петро I зображений на весь зріст — висота бронзової фігури 2 м 4 см. Він у мундирі офіцера Преображенського полку, читає наказ перед генеральною битвою. Бронзова фігура встановлена на постаменті з лабрадориту.

ПАМ'ЯТНИК СЛАВНИМ ЗАХИСНИКАМ ПОЛТАВИ І ДОБЛЕСНОМУ КОМЕНДАНТУ ФОРТЕЦІ ПОЛКОВНИКУ О. С. КЕЛІНУ

Першотравневий просп.

Пам'ятник встановлений на перетині Першотравневого проспекту й вулиць Шевченка та Садової, на місці, де колись проходила кріпосна стіна і знаходилися Мазурівські ворота та четвертий бастіон. Тут шведи 21—22 червня 1709 року вели найзапекліші атаки.

Пам'ятник, споруджений за проектом архітектора О. А. Більдерлінга і скульптора А. Л. Обера, відкритий до 200-річчя Полтавської битви — 27 червня 1909 року.

Він являє собою композицію з гранітного кубу і прямокутної призми на ньому, покладених на основу з трьох східців. На постаменті біля підніжжя обеліска — фігура розлюченого лева, по боках — природні брили грубо обколотих гранітних каменів, що символізують героїчний опір захисників фортеці. Загальна висота пам'ятника 8,8 метра.

Під фігурою лева — мідна дошка з написом: «Доблестному коменданту Полтавы полковнику Келлину и славным защитникам города в 1709 году». Вище на обеліску — старовинний герб Полтави. А з іншого боку пам'ятника на бронзовій дошці напис: «1-го апреля 1709 года Карл XII осадил Полтаву. Три месяца гарнизон и жители героически отбивали атаки шведов. Последние ожесточенные штурмы отбиты доблестными полтавцами 21—22 июня, после чего Карл XII снял осаду Полтавы».

На вершині пам'ятника був орел, якого зняли в роки громадянської війни.

У період тимчасової німецько-фашистської окупації фашисти вивезли цінні бронзові деталі пам'ятника: фігуру лева, дошки, герб. У 1947—1949 роках ці деталі були заново відлиті і встановлені.

Пам'ятник стоїть на площадці чотирикутної форми, в кутках її — низькі тумби з шарами, з'єднані між собою ланцюгом.

ПАМ'ЯТНИК НА МІСЦІ ВІДПОЧИНКУ ПЕТРА І ПІСЛЯ ПОЛТАВСЬКОЇ БИТВИ

*ріг вул. Держинського
і Паризької Комуни*

28 червня 1709 року, на другий день після битви і похорону воїнів, Петро I в супроводі генералітету й гренадерської роти гвардійського полку урочисто в'їздив у Полтаву. Біля спорудженої за добу триумфальної брами його зустріли комендант О. С. Келін

та жителі міста. Після молебня в соборній Успенській церкві цар оглянув кріпосні вали.

Після капітуляції шведів 10 липня Петро I вдруге відвідав Полтаву і зупинився на квартирі О. С. Келіна.

У 1817 році на місці будинку, де жив О. С. Келін, спорудили невеликий пірамідальної форми цегляний обеліск з мідними прикрасами і написом «Здесь Петр I покоился после трудов своих».

27 червня 1849 року, в день 140-річчя Полтавської битви, тут було відкрито новий пам'ятник. Його виготовив у Петербурзі за проектом професора архітектури О. П. Брюллова, брата художника К. П. Брюллова, художник Гамбургер.

Це пірамідальний обеліск, встановлений на гранітному ступінчастому п'єдесталі. Зверху піраміди лежать щит і меч, на щиті — шолом і лаври полководця. На пам'ятнику напис: «Петр I покоился здесь после подвигов своих 27 июня 1709 года». Нижче знаходиться бронзове горельєфне зображення герба Російської імперії, а під ним — горельєфне зображення лева, що відпочиває, — символ могутності і спокою.

ПАМ'ЯТНИК ШВЕДАМ ВІД РОСІЯН

Поле Полтавської битви

На відстані півкілометра від Братської могили російських воїнів, там, де колись був лівий фланг російської армії та проходила лінія розташування шведських військ перед вирішальним другим етапом битви, стоїть пам'ятник шведам від росіян. Його спорудили в 1909 році, до 200-річчя Полтавської битви.

Він має форму усіченої піраміди з червонувато-сірого граніту, увінчаної хрестом. З лицевого та тильного боків піраміди — бронзові дошки з написами російською та шведською мовами: «Вечная память храбрым шведским воинам, павшим в бою под Полтавой 27 июня 1709 года». Висота пам'ятника

8,8 метра. Навколо пам'ятника — низенькі стовпчики, з'єднані ланцюгом.

Пам'ятник відбиває повагу російського народу до доблесті рядових шведських воїнів.

ПАМ'ЯТНИК ШВЕДАМ ВІД ШВЕДІВ

Поле Полтавської битви

Неподалік від Братської могили російських воїнів, там, де під час бою розташувався лівий фланг шведської армії, знаходиться пам'ятник шведам від шведів. Його встановив у 1909 році шведський уряд своїм співвітчизникам на місці, де, за переказами, поховано до дев'яти тисяч шведських воїнів.

Обеліск привезено з Швеції. Він виконаний у формі шестиметрової брили граніту. Навколо — гранітні тумби, які підтримують важкий ланцюг. У верхній частині брили невеликий скіс, що, за скандинавськими звичаями, символізує глибокий сум співвітчизників.

З обох боків обеліску російською і шведською мовами викарбувано: «В память шведам, павшим здесь в 1709 году, воздвигнут соотечественниками в 1909 году».

РОТОНДА ДРУЖБИ НАРОДІВ

Червона пл.

На місці, де тепер стоїть ротонда, знаходилася Біла Альтанка, збудована у 1908—1909 роках до 200-річчя Полтавської битви. Тут в часи Північної війни була старовинна Сампсонівська башта Полтавської фортеці. Альтанку зруйнували фашисти під час Великої Вітчизняної війни.

З ротонди Дружби народів — монументальної півкруглої колони — відкривається зору неосяжна далина: долина Ворскли, ліси, луки, будинки в зелені садів.

Це улюблене місце прогулянок полтавців, особливо молоді, Учні шкіл і студенти за традицією прихо-

дять сюди після випускних вечорів помилуватися ранковою зорею. А гостю полтавці обов'язково розкажуть легенду про те, що після Полтавської битви Петро I, об'їжджаючи у супроводі О. С. Келіна бастиони Полтави, з'їхав сюди на своєму баскому коні, який залишив відбиток підкови; інші розкажуть, що саме на цьому місці, проїжджаючи верхи, кінь Петра I загубив підкову.

Ротонда Дружби народів споруджена 1954 року на честь 300-річчя возз'єднання України з Росією.

НЕ ЗАРОСТЕ НАРОДНА СТЕЖКА

САДИБА І. П. КОТЛЯРЕВСЬКОГО

Червона пл., 3

Життя і творчість видатного українського письменника, класика нової української літератури періоду її становлення Івана Петровича Котляревського (1769—1838) тісно пов'язані з Полтавою.

В 1969 році за рішенням ЮНЕСКО все прогресивне людство відзначало 200-річчя від дня народження письменника. Але найширшого розмаху свято набуло в нашій країні.

До цієї дати у Полтаві створено меморіальний комплекс — Садибу І. П. Котляревського, до якого входять хата, комора, повітка й криниця. Біля входу на подвір'я — бронзова меморіальна дошка з написом: «Садиба І. П. Котляревського. Земля натхнення великого поета. Тут засвітив він зорю нової української поезії. Звідси вийшли в безсмертя «Енеїда», «Наталка Полтавка», «Москаль-чарівник». Івановій Горі доземно вклонилися Тарас Шевченко, М. Гоголь, М. Щепкін, Леся Українка, Панас Мирний, М. Кропивницький, М. Заньковецька, багато інших діячів культури. Слава осяє це місце. Схились до святині!». А поруч на камені-монументі з чорного полірованого лабрадориту висічено: «З цієї

садиби на весь світ пролунав голос першого класика нової української літератури Івана Петровича Котляревського. 1769—1838».

Проект реконструкції пам'ятника культури XVIII століття — Садиби І. П. Котляревського розробив архітектор В. М. Тертичний за науковою консультацією кандидата архітектури П. Г. Юрченка.

Відтворення комплексу здійснювалося в основному за малюнком Т. Г. Шевченка, який у 1845 році, перебуваючи у Полтаві, замалював хату Котляревського на фоні Успенського собору, та планом садиби 1837 року, знайденим у Полтавському обласному державному архіві. Реставратори врахували також спогади сучасників Котляревського, які бували в гостях у поета.

У реставрованому будинку знаходиться сволок, який зберігся ще від старої хати. На ньому напис про дату її спорудження — 1705 рік.

На подвір'ї перед будиночком встановлено погруддя поета роботи Г. Н. Кальченко, подароване скульптором.

Державний заповідник УРСР — Садиба І. П. Котляревського була відкрита 5 вересня 1969 року. З того дня десятки тисяч шанувальників поета щороку приїзять і приходять на Іванову Гору, щоб віддати данину тому, про кого Панас Мирний писав, що з його «почину на всю слов'янщину пішло наше слово гулять».

Іван Котляревський і його творчість є не лише національною гордістю українського народу, а й інтернаціональною гордістю всієї багатомовної сім'ї радянських народів-братів.

ЛІТЕРАТУРНО-МЕМОРІАЛЬНИЙ МУЗЕЙ І. П. КОТЛЯРЕВСЬКОГО

Першотравневий просп., 18

Музей відкрито 28 вересня 1952 року у мальовничому куточку міста, в будинку, спорудженому на початку XIX століття на колишній садибі полтавського полковника Мартина Пушкаря. Експозиція розміщена в шести залах.

Експонати першого залу знайомлять з Полтавою часів Котляревського, його дитячими та юнацькими роками, початком громадської, педагогічної та літературної діяльності, розповідають про військову службу Котляревського, участь його в російсько-турецькій війні 1806—1807 років, про формування 5-го козачого кінного полку на Полтавщині під час Вітчизняної війни 1812 року.

Експозиція другого залу присвячена безсмертному творінню поета — «Енеїді», яка поклала початок новій українській літературі. Зібрані тут матеріали розповідають про історію створення поеми, її значення. Це був перший друкований твір, написаний народною українською мовою, в якому висвітлено тогочасне життя, побут та соціальні відносини українського народу. Величезне значення поеми — в реалізмі художнього зображення народу, його героїзму і патріотизму, у показі паразитизму правлячих класів. Експонуються фотокопії рукописних сторінок поеми (чернетка письменника), перше, друге та третє видання «Енеїди», а також повне видання поеми в шести частинах, яке вийшло 1842 року в Харкові.

П'єси «Наталка Полтавка» та «Москаль-чарівник» покладали початок пової української драматургії. В цих Котляревський зображує життя народу, його думки, прагнення. Автор з любов'ю пише про дружбу українського і російського народів. З цими творами відвідувачі знайомляться у третьому залі. Тут зібрані перші видання драматичних творів письменника, численні афіші вистав, фотографії акторів — виконавців ролей героїв «Наталки Полтавки» та «Москаля-чарівника». Матеріали розповідають про тріумф, яким ці твори розпочали своє життя на сцені Полтавського театру.

З останніми роками життя і діяльності письменника, його дружніми стосунками з декабристами, російськими письменниками, вченими знайомлять численні експонати, які зберігаються у четвертому залі музею.

Матеріали та документи, зібрані у п'ятому і шостому залах, розповідають про відзначення прогресивною громадськістю сторіччя з дня виходу в світ

«Енеїди», про вшанування пам'яті І. П. Котляревського, про те, що 200-і роковини з дня народження поета відзначалися у 126 країнах світу. Тут же численні подарунки, одержані музеєм з братніх радянських республік та зарубіжних країн.

Щороку літературно-меморіальний музей І. П. Котляревського відвідують десятки тисяч полтавців і гостей міста. Вони залишають у книзі відгуків музею теплі слова, які говорять, що спадщина Котляревського близька і дорога нашим сучасникам.

ПАМ'ЯТНИК

І. П. КОТЛЯРЕВСЬКОМУ

ріг вул. Леніна і Котляревського

Наприкінці ХІХ століття прогресивна громадськість України порушила питання про відзначення 100-річчя з дня виходу в світ «Енеїди» І. П. Котляревського та про спорудження з цієї нагоди пам'ятника, гідного його таланту. Однак лише 1895 року царський уряд дозволив збирати кошти на пам'ятник, і тільки в Полтавській губернії. Але кошти надходили від прогресивних кіл та діячів з інших міст України, з усіх кінців Росії. Було зібрано близько 12 тисяч карбованців. Вісім років місцеві власті вирішували питання відносно місця для пам'ятника. Нарешті зупинилися на непоказному Протопопівському бульварі (нині бульвар Котляревського), до якого примикали задвірки торговельних рядів.

30 серпня 1903 року на відкриття пам'ятника Котляревському зібралися посланці з усієї України. Незважаючи на заборону уряду виголошувати привітання українською мовою, вона все ж звучала на мітингу.

У торжествах з нагоди відкриття пам'ятника брали участь відомі діячі української культури Леся Українка, М. М. Коцюбинський, М. П. Старицький, Панас Мирний, В. С. Стефаник, В. І. Самійленко, Олена Пчілка. Про це нагадує меморіальна дошка, яка 1974 року встановлена на кінотеатрі «Колос». Це приміщення колишнього Полтавського театру імені М. В. Гоголя, де відбувалися торжества з нагоди відкриття пам'ятника.

Пам'ятник І. П. Котляревському являє собою високий гранітний п'єдестал, на якому встановлено бронзове погруддя письменника. У нижню частину п'єдесталу вправлені бронзові горельєфи з зображенням сцен з «Енеїди», «Москаля-чарівника», «Наталки Полтавки». На постаменті написи: «Іван Котляревський. 1769—1838», цитата з «Наталки Полтавки»:

«Де згода в сімействі,
Де мир і тишина,
Щасливі там люди,
Блаженна сторона»

та рядки з вірша Т. Г. Шевченка «На вічну пам'ять Котляревському»:

«Слава сонцем засіяла,
Не вмре Кобзар,
Бо навіки
Його привітала.»

Автори пам'ятника скульптор Л. В. Позен та архітектор О. І. Ширшов.

ПАМ'ЯТНИК НА МОГИЛІ

І. П. КОТЛЯРЕВСЬКОГО

Парк імені І. П. Котляревського

І. П. Котляревський помер 10 листопада 1838 року. Поховали його на міському кладовищі. Перший пам'ятник (цегляну колону) на могилі І. П. Котляревського спорудив у 1839 році на свої кошти його друг П. С. Стеблін-Каминський.

До 100-річчя від дня виходу в світ першого видання «Енеїди», у 1900 році відкрито новий пам'ятник (автори — скульптор Л. В. Позен та художник В. О. Волков). Це надгробок з темно-сірого полірованого граніту, який має форму чотиригранного обеліску, звуженого догори. Встановлений він на фігурному постаменті. На фасадній частині пам'ят-

ника у лавровому вінку барельєф письменника. Під ним — пророчі слова Т. Г. Шевченка:

«Будеш, батьку, панувати,
Поки живуть люди;
Поки сонце з неба сяє,
Тебе не забудуть!»

**МЕМОРІАЛЬНА ДОШКА
НА ЧЕСТЬ
І. П. КОТЛЯРЕВСЬКОГО**
вул. Шевченка, 23

16 листопада 1963 року, до 125-річчя з дня смерті І. П. Котляревського біля входу до головного корпусу Полтавської обласної лікарні встановлено меморіальну дошку, на якій викарбувано слова: «В цьому будинку в 1827—1835 рр. на посаді попечителя благодійно-лікувальних закладів працював видатний український письменник І. П. Котляревський».

І. П. Котляревський палко захищав знедолений люд. Як свідчить службове листування, він вимагав розслідування справи про знущання над служницею, яка втекла від жорстоких господарів, став на захист незаконно ув'язненого селянина Зінов'єва і домагався його звільнення.

Головний корпус лікарні, в якому містився і кабінет попечителя, споруджений 1820 року.

Будинок належить до пам'яток архітектури першої чверті ХІХ століття.

ПАМ'ЯТНИК М. В. ГОГОЛЮ
ріг вулиць Леніна і Гоголя

Великий російський письменник Микола Васильович Гоголь (1809—1852) народився в селі Великі Сорочинці на Полтавщині і крізь усе життя проніс любов до цієї землі.

У 1907 році передова громадськість Полтави виступила з ініціативою провести збір коштів і до 100-річчя з дня народження письменника встановити в місті пам'ятник. Але царські урядовці досить підозріло поставилися до ініціативи громадськості і пе-

редали цю справу під пагляд поліції. Справа затягнулася на багато років, а в зв'язку з першою світовою війною за наказом властей збирання коштів було припинено.

Проект пам'ятника Гоголю створив Л. В. Позен, автор пам'ятника І. П. Котляревському в Полтаві. У 1915 році скульптор подарував пам'ятник місту. Але його так і не встановили. На площі перед театром М. В. Гоголя (нині приміщення широкоекранного кінотеатру «Колос») лише заклали фундамент.

Тільки за радянської доби пам'ятник геніальному російському письменнику, славетному сину полтавської землі, знайшов своє гідне місце на одному з кращих бульварів Полтави.

Урочисте відкриття пам'ятника відбулося в березні 1934 року.

Фігура письменника відлита із бронзи. Він сидить у творчому роздумі, поклавши одну руку з розгорнутою книжкою на коліно, а в другій тримає олівець.

До 150-річчя з дня народження М. В. Гоголя поліпшено архітектурні форми п'єдесталу та встановлено бронзову дошку з написом: «М. В. Гоголь. 1809—1852».

У 50-і роки навпроти пам'ятника виросла Театральна площа, на якій споруджено Полтавський обласний український музично-драматичний театр, названий ім'ям великого Гоголя.

ПАМ'ЯТНИК Т. Г. ШЕВЧЕНКУ

Петровський парк

Пам'ятник великому сину українського народу Тарасу Григоровичу Шевченку (1814—1861) відкрито 12 березня 1926 року. З нагоди цієї події відбувся багатолюдний мітинг трудящих Полтави і навколишніх сіл. Коли спало покривало, полинула добре знайома всім чудова мелодія композитора Г. П. Гладкого, і кількатисячний могутній хор заспівав «Заповіт». Цим незвичайним хором керували добре відомі полтавцям композитори В. М. Верховинець та Ф. М. Попадич.

На архітектурі пам'ятника позначилися художні принципи конструктивізму. Споруджений він за проектом українського радянського скульптора, уродженця Полтавщини І. П. Кавалерідзе. Пам'ятник виконано із залізобетону. Матеріал, незвичайний для монумента, відповідає його формам. П'єдестал подано як асиметричне нагромадження площин і обсягів, з яких органічно виростає постать поета. Суворий лаконізм, узагальнені композиції форм пам'ятника створюють образ борця за народну справу. На постаменті напис: «Т. Г. Шевченко», а під ним рядок із «Заповіту» — «...І вражою злою кров'ю волю окропіте».

**МЕМОРІАЛЬНА ДОШКА
НА ЧЕШЬ ПРИЇЗДУ
Т. Г. ШЕВЧЕНКА ДО ПОЛТАВИ**
вул. Куйбишева, 4

На приміщенні середньої школи № 3 встановлена біла мармурова дошка з написом: «Т. Г. Шевченко, перебуваючи у квітні 1845 року в м. Полтаві, відвідав будинок І. П. Котляревського та зустрівся з товаришем по Академії художеств, викладачем Полтавської гімназії художником Ф. Л. Ткаченком».

В школі № 3 до Великого Жовтня містилася чоловіча гімназія, де викладав Ф. Л. Ткаченко.

У 1843—1844 і 1845—1847 роках поет багато подорожував по Україні, бував на Київщині, Полтавщині, Поділлі та Волині. У червні—липні 1843 року він приїздив на хутір Убежище Пирятинського повіту до Є. П. Гребінки, разом з ним відвідав село Мойсівку, де познайомився з українським художником-аматором Я. П. де Бальменом, українським і російським етнографом і письменником О. С. Афанасьєвим-Чужбинським, родиною Закревських; потім гостював у О. С. Афанасьєва-Чужбинського в селі Ісківцях Лубенського повіту; у жовтні — грудні того ж року побував у Яготині, Андріївці, Ковалівці, у Пирятині й Березовій Рудці та в інших місцях.

Весною 1845 року Т. Г. Шевченко приїхав на Полтавщину в село Мар'їнське. У липні поет від-

відав ярмарок у Ромнах (тоді Полтавської губернії, де вперше побачив артиста К. Соленика в ролі Чупруна («Москаль-чарівник» І. П. Котляревського), побував у Хоролі, Веселому Подолі, Полтаві, Решитилівці.

В тому ж місяці поет зупинявся у свого друга по Академії художеств, вчителя малювання й каліграфії Полтавської гімназії Ф. Л. Ткаченка, зустрічався із своїми знайомими по Кирило-Мефодіївському товариству Д. П. Пильчиковим, Г. Л. Андрузьким, В. М. Білозерським та іншими.

Восени 1845 року Тарас Григорович жив у Миргороді, де написав вірші «Не завидуй багатому» та «Не женися на багатій», містерію «Великий льох», в селі Мар'їнському створив поеми «Єретик», «Сліпий». На Полтавщині Т. Г. Шевченко виконав і ряд цікавих малюнків.

Т. Г. Шевченка як поета, художника, збирача пам'яток старовини особливо цікавили в Полтаві місця, пов'язані з життям прославленого автора «Енеїди», «Наталки Полтавки», «Москаля-чарівника», якому ще в 1838 році Кобзар присвятив свій пророчий вірш «На вічну пам'ять Котляревському». Т. Г. Шевченко детально знайомився з побутом І. П. Котляревського, малював його хату.

Образ Котляревського створений Шевченком у повісті «Близнецы», де він показав велику любов і повагу простого народу до класика української літератури.

ДУБ НА ПАМ'ЯТЬ
ПРО Т. Г. ШЕВЧЕНКА
вул. Менжинського, 7

Цей дуб посадили полтавські друзі Кобзаря невдовзі після його смерті — 6 травня 1861 року.

Ініціаторами й організаторами посадки дуба-пам'ятника були начальник Полтавської поштово-телеграфної станції Віктор Лобода, викладач місцевої гімназії Олександр Стронін, у минулому член Кирило-Мефодіївського товариства, та інші друзі й шанувальники поета-революціонера.

Пам'ятник Слави.

Пам'ятник на місці
відпочинку Петра I.

Пам'ятник Слави.
Фрагмент.

Полтавська битва 1709 року.
З гравюри Ніколя де Лармессена,

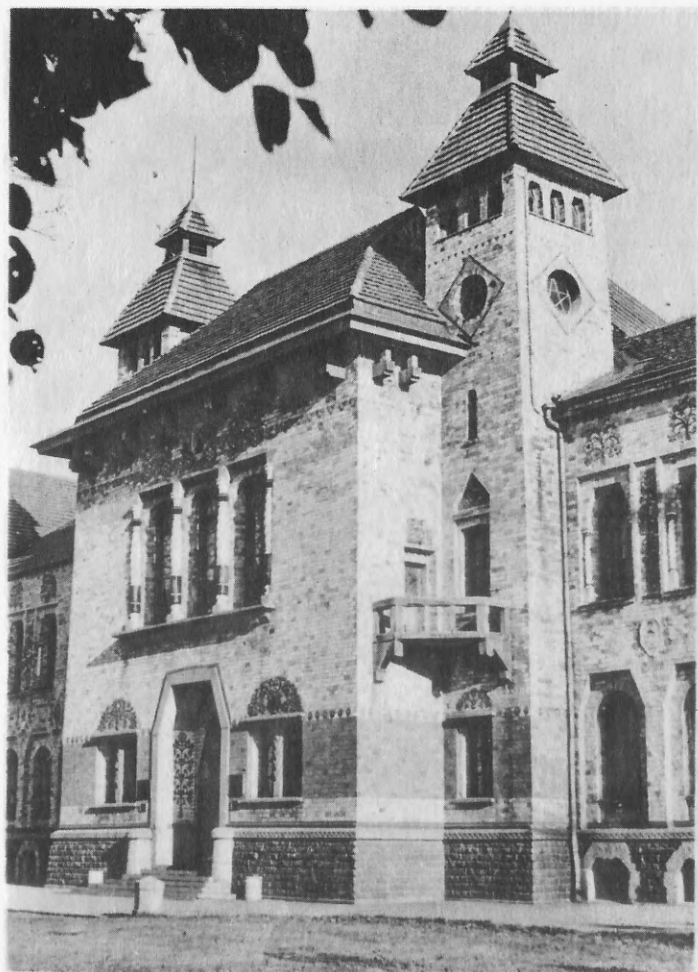
Пам'ятник Петру I.

Пам'ятник славним захисникам
Полтави
і доблесному коменданту фортеці
полковнику О. С. Келіну.

Братська могила
російських воїнів.

Краснзнавчий музей.

Пам'ятний знак
на честь 800-річчя Полтави.

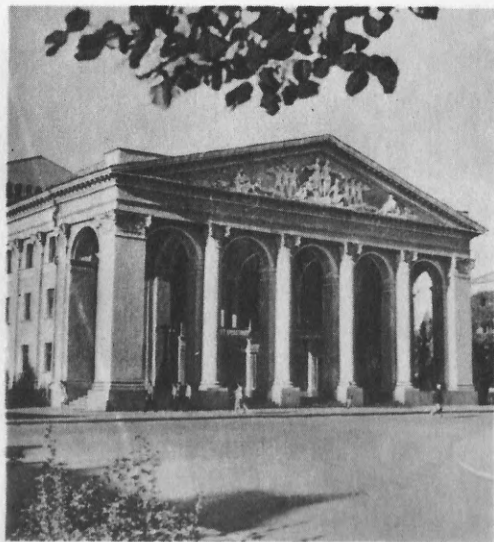
Ротонда Дружби народів.

Пам'ятник І. П. Котляревському.

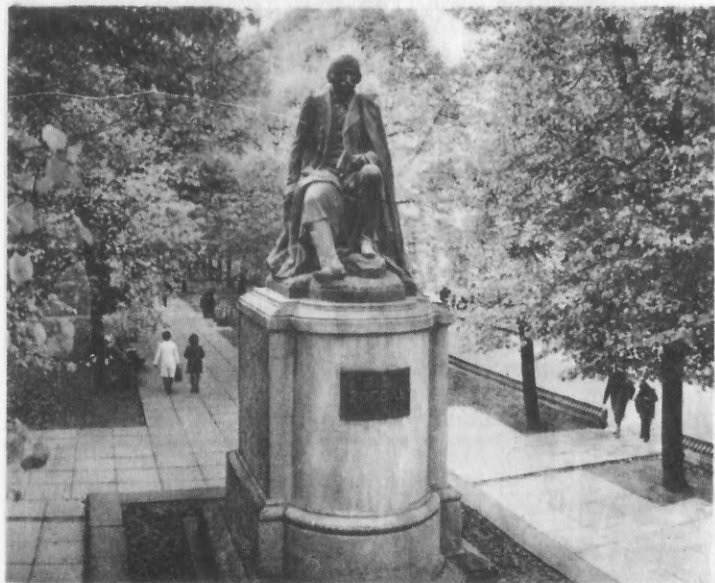
Гранітний монумент біля
Садиби І. П. Котляревського.

Пам'ятник на могилі
І. П. Котляревського.

Український музично-драматичний театр імені М. В. Гоголя.

Пам'ятник М. В. Гоголю.

Пам'ятник
Т. Г. Шевченку.

Вул. Леніна, 20/8.
Меморіальна
дошка
на честь Г. П. Гладкого.

Пам'ятник Панасу Мирному.

Пам'ятник на могилі
Панаса Мирного.

Літературно-меморіальний музей
Панаса Мирного. Кабінет.

ТУТ ЖИВ І ПРАЦЮВАВ З 1889 ПО 1911 РР
ВИДАТНИЙ РОСІЙСЬКИЙ ХУДОЖНИК
ОДИН ІЗ ЗАСНОВНИКІВ ТОВАРИСТВА
ПЕРЕСУВНИХ ХУДОЖНІХ ВИСТАВОК
ГРИГОРІЙ ГРИГОРОВИЧ МЯСОЄДОВ
/1834-1911/

Кінотеатр «Колос».

Меморіальна дошка на будинку,
де жив Г. Г. Мясоелов.

Пам'ятник на могилі
В. Г. Короленка.

Меморіальна дошка на будинку,
де народився А. В. Луначарський.

Спершу планувалося урочисто пронести молодий дубочок вулицями Полтави, обгородити його і на мідній дошці написати слова: «Твоя дума, твоя пісня не вмере, не загине». Однак полтавський губернатор, який дозволив посадку дуба лише у приватному саду Гуссона, заборонив проносити його вулицями міста і проголошувати промови.

Посаджений на пам'ять про великого Кобзаря дуб піднімався вгору, набирав сили. У 1964 році, до 150-річчя з дня народження поета, тут встановлено меморіальну дошку.

ЛІТЕРАТУРНО-МЕМОРІАЛЬНИЙ МУЗЕЙ ПАНАСА МИРНОГО

вул. Панаса Мирного, 56

На околиці Полтави стоїть одноповерховий будинок. За ним зеленіє садок, що поволі спускається до ставка. Над ставком ростуть велетні-дуби. У цьому мальовничому куточку в квітні 1940 року відкрито Літературно-меморіальний музей Панаса Мирного (Панаса Яковича Рудченка, 1849—1920).

На мармуровій дошці напис: «В цьому будинку в 1903—1920 рр. жив видатний письменник, класик української літератури Панас Мирний (П. Я. Рудченко)».

Перед будинком на чотиригранному п'єдесталі з лабрадориту — бронзовий бюст, встановлений в 1951 році. На постаменті у рельєфному вінку напис: «Панас Мирний. 1849—1920».

Панас Мирний — видатний український письменник революційно-демократичного напрямку, гордість української культури. Його творчість спрямувала українську літературу на шлях створення великих реалістичних полотен, на розробку гострих соціальних проблем і розкриття суперечностей буржуазного суспільства.

У своїх творах він відобразив широку реалістичну картину суспільного життя на Україні в період від скасування кріпосного права до революції 1905 року, показав класову боротьбу на Україні,

правдиво змалював тяжке становище трудящих селянських мас і міської бідноти, висловив хижацький, реакційний характер української буржуазії, поміщицтва, куркулів.

49 років свого життя Панас Мирний провів у Полтаві. Тут він закінчував роман «Хіба ревуть воли, як ясла повні?», написав роман «Повія», ряд оповідань: «Пригода з Кобзарем», «Сон», «Дурниця», «Робота» та інші. Останні 17 років письменник жив і працював у будинку, де тепер розташований музей.

В будинку сім невеликих кімнат. З ганку відвідувачі потрапляють до передпокою, звідти до вітальні і кабінету. До 1961 року половину будинку займав син письменника, Михайло Панасович Рудченко, який тривалий час був директором музею. 1961 року він передав будинок державі, що дало можливість розширити експозицію музею, відтворити в приміщенні все так, як було за життя письменника. Огляд садиби дозволяє відвідувачам краще уявити собі обстановку, в якій жив і працював Панас Мирний.

В різні часи в гостях у Панаса Мирного бували М. Лисенко, Леся Українка, М. Коцюбинський, В. Стефаник, М. Старицький, М. Заньковецька, І. Карпенко-Карий, П. Саксаганський, М. Садовський. Під час відкриття пам'ятника І. П. Котляревському 1903 року у Панаса Мирного відбулося засідання вузького кола письменників та громадських діячів, де говорилося про ганебні дії царського уряду, який заборонив святкування 100-річчя «Енеїди» Котляревського. На згадку про цю зустріч залишилося групове фото, що експонується в музеї.

У власній бібліотеці Панаса Мирного зберігаються книги, подаровані йому В. Короленком, М. Коцюбинським, М. Старицьким, видання Г. Квітки-Основ'яненка, І. Котляревського, М. Гоголя, Т. Шевченка, І. Тургенева, а також твори О. Пушкіна, О. Островського, В. Шекспіра, Г. Лонгфелло, які Панас Мирний перекладав українською мовою.

Твори Панаса Мирного видаються мовами народів СРСР і країн соціалістичної співдружності.

Радянський народ шанує пам'ять про письменника. Його ім'ям названі школи в Полтаві та Мир-

городі, вулиці в Полтаві та Києві, Полтавська обласна бібліотека для дітей та юнацтва, колгосп в Опішні; в школах створено музейні кімнати і куточки письменника. По Дніпру курсує пароплав «Панас Мирний».

ПАМ'ЯТНИК НА МОГИЛІ ПАНАСА МИРНОГО

вул. Карла Лібкнехта

28 січня 1920 року перестало битися серце Панааса Мирного. Поховали його спочатку на старому військовому кладовищі (частина нинішнього парку імені І. П. Котляревського), а у 1937 році прах письменника перенесли в його улюблене місце — Зелений гай. 12 липня 1937 року в районі Кобищанів, по вулиці Карла Лібкнехта, відбулося урочисте відкриття парку «Зелений гай». 1942 року поруч з письменником поховано і його дружину Олександр-ру Михайлівну.

До 100-річчя від дня народження Панааса Мирного на його могилі відкрито надгробний пам'ятник. Це обеліск з барельєфом письменника і написом:

«ПАНАС ЯКОВИЧ РУДЧЕНКО
(ПАНАС МИРНИЙ)
1849—1920 рр.»

А нижче — слова з його вірша:

«Годі нам, музо, пісні співаги
Й тішити серце своє,
А як ти хочеш, щоб тебе звали,
Йди виручати з біди,
З слова живого скуй самопали
Й з ними між люди іди.»

Автор пам'ятника — скульптор В. П. Хома.

У 1949 році громадськість широко відзначила сторіччя з дня народження письменника-демократа. «Літературна газета» писала тоді з приводу ювілею, що творчість Панааса Мирного — великий і дорогий скарб українського народу. У сузір'ї імен українських письменників минулого ім'я Панааса Мирного сяє зіркою першої величини.

ЛІТЕРАТУРНО-МЕМОРІАЛЬНИЙ

МУЗЕЙ В. Г. КОРОЛЕНКА

вул. Короленка, 1

Видатний російський письменник-демократ і гуманіст, передовий публіцист і прогресивний громадський діяч Володимир Галактіонович Короленко (1853—1921) з 1900 до 1921 рік жив у Полтаві. Тут він працював над творами «Історія мого сучасника», «Сорочинська трагедія», «Румунські нариси», «Побутове явище», написав повний гніву і протесту «Відкритий лист статському раднику Філонову», царському сатрапові, який чинив розправу над селянами Великих Сорочинців, Кривої Руди та інших сіл.

У своїх творах письменник виступав на захист трудящих, на захист української культури проти утисків з боку царизму, писав про братерство російської та української культур. В. І. Ленін високо оцінював творчу і громадську діяльність В. Г. Короленка, називав його прогресивним письменником (Див. Повне збір. творів. Вид. 5-е, т. 15, с. 123—124).

Володимир Галактіонович багато сил віддавав громадській роботі. Під час голоду у Поволжі у 1891—1892 роках він гаряче допомагав селянам.

У 1896 році Короленко підняв гнівний голос протесту проти переслідування удмуртів. Його участь у процесі, відомому під назвою «мултанська справа», не тільки врятувала від каторги невинних людей, але й зняла наклепницьке звинувачення з цілої нащадності, яку переслідував уряд царської Росії.

До будинку № 1 по Малосадовій вулиці (нині вулиця Короленка) приходили з своїми скаргами і болями селяни з багатьох сіл і знаходили тут захист і підтримку. У 1919 році В. Г. Короленко, тоді почесний голова Полтавської ради захисту дітей, багато зробив для допомоги дітям голодуючих міст Російської Федерації, влаштування для них на Полтавщині дитячих будинків. Коли Червона Армія змушена була відступити під натиском переважаючих сил денікінців, саме Короленку органи Радянської влади доручили зберегти зібрані для допомоги дітям гроші. А в голодному 1921 році за пропозицією В. Г. Короленка та інших громадських діячів

у Полтаві була створена ініціативна група місцевого відділення Всеросійського комітету допомоги голодуючим, почесним головою якої обрали Володимира Галактіоновича.

Радянський уряд високо цінив В. Г. Короленка як письменника і громадського діяча.

Коли В. Г. Короленко помер, від Президії ВУЦВКу надійшла телеграма, в якій говорилося, що «всі свідомі робітники і селяни з глибокою скорботою дізналися про кончину благородного друга і захисника всіх пригноблених Володимира Короленка. Радянська влада вживе всіх заходів до найширшого розповсюдження творів покійного серед трудящих республіки».

Велика Жовтнева соціалістична революція зробила творчість В. Г. Короленка надбанням мільйонів трудящих. За роки Радянської влади його твори були надруковані тиражем близько 30 мільйонів примірників 56 мовами.

Ім'я письменника увічнено у назвах багатьох навчальних та інших закладів. Його носять Полтавський державний педагогічний інститут та середня школа № 10 у Полтаві. Школи імені В. Г. Короленка є в Горькому і Якутську, бібліотеки — в Харкові, Чернігові та в інших містах країни. Село Старий Мултан в Удмуртії перейменовано в Короленко, а по каналу Москва—Волга, по Дніпру, курсують пароплави, що носять ім'я письменника.

27 липня 1928 року в будинку, де багато років жив, працював і помер письменник, була влаштована виставка «Життя і творчість В. Г. Короленка», на базі якої в 1940 році відкрито Літературно-меморіальний музей письменника. Засновником і беззмінним директором музею була старша донька Короленка — Софія Володимирівна.

З початком Великої Вітчизняної війни найцінніші експонати музею було евакуйовано в тил країни, у Свердловськ і Уфу. Гітлерівці спалили музей і всі будинки на садибі, вирубали багато дерев у саду. До 25-ї річниці з дня смерті письменника будинок музею було відбудовано і в ньому в урочистій обстановці 25 грудня 1946 року відкрито нову експозицію.

Серед експонатів, яких налічується сьогодні понад сім тисяч, багато документів, фотографій, рукописів, перших видань творів письменника, його особистих речей. Збереглося чимало книг з особистої бібліотеки письменника з автографами Л. М. Толстого, А. П. Чехова, О. М. Горького та інших, листи відомих діячів культури, письменників.

У 1953 році, до 100-річчя з дня народження В. Г. Короленка, на території садиби збудовано бібліотеку-читальню, що завершило відбудову меморіального заповідника. У 1978 році здійснено реконструкцію музею.

Експозиція розміщена в п'яти залах основного приміщення та у флігелі. У меморіальному будинку відтворено квартиру письменника.

Музей проводить науково-дослідну і масову науково-освітню роботу. Науковці музею вивчають окремі проблеми творчості В. Г. Короленка, його громадську діяльність та зв'язки з літературними сучасниками, проводять тематичні екскурсії, лекції тощо.

Щороку десятки тисяч полтавців і гостей міста відвідують музей В. Г. Короленка, життя і творчість якого — яскравий приклад беззавітного служіння високим ідеалам патріотизму й інтернаціоналізму.

ПАМ'ЯТНИК НА МОГИЛІ

В. Г. КОРОЛЕНКА

Парк «Перемога»

Останні роки свого життя В. Г. Короленко провів у Полтаві, тут він помер 25 грудня 1921 року. Поховали письменника 28 грудня на міському кладовищі, а 29 серпня 1936 року його прах перенесли на територію міського парку культури та відпочинку «Перемога». Поруч у 1940 році поховали і його дружину.

У довоєнні роки було розпочато роботи по спорудженню пам'ятника на могилі письменника, але напад німецько-фашистських загарбників на нашу країну перервав ці роботи.

Дочка В. Г. Короленка Софія Володимирівна пізніше писала, що вона побачила, повернувшись з евакуації до Полтави: «Я застала на місці будинків і садиби музею тільки руїни — всі будівлі були спалені фашистськими окупантами перед їх відступом з Полтави. Могила батька в міському саду, раниш оточена яскравими квітами, тепер заросла густим бур'яном».

У 1962 році на могилі В. Г. Короленка встановлено пам'ятник — надгробок у вигляді брили червоного граніту з бронзовим барельєфом письменника. Під барельєфом — зображення його автографу. На гранітній плиті — дати життя письменника та його дружини.

Автори пам'ятника — скульптор Н. В. Крандієвська та архітектори В. А. Пасічний і Л. С. Вайнгорт.

**МЕМОРІАЛЬНА ДОШКА
НА ЧЕСТЬ
П. Й. КАПЕЛЬГОРОДСЬКОГО**
Піонерський пров., 4

На приміщенні правління Полтавської обласної організації товариства «Знання» встановлена меморіальна дошка з чорного лабрадориту з написом: «Капельгородський Пилип Йосипович — відомий український радянський письменник в 1921—1938 рр. працював в редакціях газет «Робітник» та «Більшовик Полтавщини».

П. Й. Капельгородський (1882—1942) в юнацькі роки, навчався в Полтавській духовній семінарії. У Полтаві він відвідував літературні вечори, де виступав і Панас Мирний, читав заборонену царським урядом літературу, сам розповсюджував революційні видання, за що потрапив під нагляд поліції. 1902 року за участь у революційних гуртках Капельгородський був виключений з семінарії і ув'язнений. Після звільнення з тюрми йому тривалий час довелося працювати у Владикавказі (нині Орджонікідзе), зокрема в редакції газети «Терек», де в той час співробітничав С. М. Кіров. Після Великої Жовтневої соціалістичної революції Пилип Йосипович

працював у Лубнах, а з 20-х років — у Полтаві, в редакціях газет «Робітник», а згодом — «Більшовик Полтавщини».

Тут він проводив велику творчу і громадську роботу. Крім відомих повістей «Записки семінариста», «Аш хаду», «Непорозуміння» та роману «Шурган», П. Й. Капельгородський написав понад тисячу фейлетонів, віршів, гуморесок, гострих публіцистичних статей, для багатьох з яких взяв факти з життя Полтави та Полтавщини.

Ім'я письменника носить одна з вулиць Полтави.

МЕМОРІАЛЬНА ДОШКА НА ЧЕСТЬ А. С. МАКАРЕНКА

вул. Остроградського, 2

На одному з корпусів Полтавського державного педагогічного інституту імені В. Г. Короленка встановлена меморіальна дошка з білого мармуру. На ній напис: «Видатний радянський педагог, письменник Антон Семенович Макаренко навчався в Полтавському учительському інституті в 1914—1917 рр.».

Багато сторінок життя автора «Педагогічної поеми», «Прапорів на баштах», «Книги для батьків» А. С. Макаренка (1888—1939) пов'язано з Полтавщиною і безпосередньо з Полтавою. У місті Крюкові (нині Крюківський район Кременчука) він 1905 року почав свою трудову діяльність як учитель залізничного училища. Потім навчався в Полтавському учительському інституті, після закінчення якого в 1917—1919 роках був інспектором об'єднаних Крюківських залізничних вищого початкового і початкового училищ. У 1919 році Антон Семенович переїздить до Полтави і до осені 1920 року працює вчителем 2-го Полтавського початкового училища. У вересні 1920 року Полтавський губернський відділ народної освіти призначив А. С. Макаренка завідуючим трудовою колонією для неповнолітніх правопорушників, яка містилася спочатку на хуторі Триби, а потім у селі Ковалівці, неподалік від Полтави. В цій колонії, якій в 1921 році було присвоєно ім'я великого пролетарського письменника О. М. Горь-

кого, А. С. Макаренка здійснив безприкладний у педагогічній практиці дослід масового перевиховання дітей-правопорушників. Макаренка створив наукову методичку виховної роботи з дитячим колективом, поєднання навчання з продуктивною працею, моральним, фізичним і естетичним вихованням.

Центральна проблема педагогічної діяльності А. С. Макаренка — виховання в умовах радянського суспільства всебічно розвинених і відданих Комуністичній партії борців за щастя народу.

За висловом О. М. Горького, був здійснений надзвичайно вдалий педагогічний експеримент, який мав світове значення,— практично було поєднано навчання в школі з виробничою практикою — працею на підприємстві. В трудовій колонії під Полтавою народжувалася «Педагогічна поема».

У вересні 1926 року колонію імені Горького перевели в Куряж, поблизу Харкова.

Студенти Полтавського педагогічного інституту творчо й глибоко вивчають спадщину великого педагога. При інституті відкрито музейну кімнату А. С. Макаренка, тут діє науково-педагогічний гурток, членів якого називають макаренківцями. До 80-річчя з дня народження А. С. Макаренка студенти-макаренківці разом з співробітниками облдержархіву підготували збірку документів та статей-спогадів вихованців, друзів і колишніх співробітників А. С. Макаренка «Полтавці про А. С. Макаренка».

Про життя і діяльність педагога і письменника розповідають експонати Педагогічно-меморіального музею А. С. Макаренка в Кременчуці, музейних кімнат при Полтавському педагогічному інституті та в колгоспі імені Макаренка в селі Ковалівці Полтавського району, Полтавського краєзнавчого музею.

МЕМОРІАЛЬНА ДОШКА НА ЧЕСТЬ

В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

вул. Остроградського, 2

В Полтаві навчався відомий радянський педагог, послідовник А. С. Макаренка Василь Олександрович Сухомлинський (1918—1970). «Педагогічна поема»,

«Прапори на баштах», «Книга для батьків» були його першими посібниками з питань педагогічної науки. Недарма він підкреслював: «Я тисячу разів переконаний, що все живе і творче, що є в нашій школі,— це дітище А. С. Макаренка».

В. О. Сухомлинський був членом-кореспондентом Академії педагогічних наук СРСР, заслуженим учителем школи УРСР, удостоєний звання Героя Соціалістичної Праці. Він автор праць з проблем трудового навчання і морального виховання підростаючого покоління, які видано майже всіма мовами народів СРСР і в 55 країнах світу.

У 1938 році В. О. Сухомлинський закінчив Полтавський педагогічний інститут.

У роки Великої Вітчизняної війни політрук Сухомлинський пройшов багато фронтів доріг, був тяжко поранений, а після одужання знову пішов на педагогічну роботу.

Працюючи директором Павлиської середньої школи на Кіровоградщині, В. О. Сухомлинський підтримував зв'язки з Полтавою, кілька разів відвідував інститут, листувався з викладачами.

На честь видатного педагога на будинку педагогічного інституту встановлено меморіальну дошку.

МЕМОРІАЛЬНА ДОШКА НА ЧЕСТЬ Г. П. ГЛАДКОГО

вул. Леніна, 20/8

Мелодія на слова «Заповіту» Т. Г. Шевченка звучить вже понад 100 років. Вона стала народною. Автор її — уродженець Полтавщини український композитор і хоровий диригент, автор пісень «Зоре моя вечірняя», «Ой на горі ромен цвіте», «Утоптала стежечку» Гордій Павлович Гладкий (1849—1894).

Г. П. Гладкий навчався в Полтаві на курсах теорії музики, організованих відомим композитором і диригентом, автором опери «Богдан Хмельницький» П. А. Щуровським. Після закінчення курсів працював учителем хорового співу в Полтавській духовній семінарії. Композитор зачитувався поезією Шевченка, підбирав мелодії на вірші Кобзаря.

Вперше музику «Заповіту» було опубліковано лише після смерті композитора 1905 року. «Заповіт» став улюбленою піснею багатьох революціонерів. Відомо, що «Заповіт» любив В. І. Ленін.

Ця чудова мелодія звучала на відкритті пам'ятника Кобзареві у Полтаві весною 1926 року.

У 1939 році, під час святкування 125-річчя з дня народження Т. Г. Шевченка, на його могилі в Каневі «Заповіт» на мелодію Г. П. Гладкого виконували багатьма мовами світу.

У 1971 році на будинку, де жив і працював Г. П. Гладкий, встановлено меморіальну дошку.

**МЕМОРІАЛЬНА ДОШКА
НА ЧЕШТЬ Ф. М. ПОПАДИЧА**
вул. Жовтнева, 11

У 1925—1934 роках у Полтавському музичному училищі працював талановитий радянський диригент, композитор і педагог Федір Миколайович Попадич (1877—1943).

Співець рідного краю народився 26 лютого 1877 року в селі Великі Будища на Полтавщині у бідній селянській родині. Хлопчика, який мав красивий голос, взяли до архієрейського хору в Полтаві. Співаючи в хорі, Попадич самотужки вчився. У 33 роки він склав екстерном іспити і став викладати співи та музику у 1-й Полтавській чоловічій гімназії, а згодом — у Полтавському інституті шляхетних дівчат та у приватних гімназіях.

Багато зробив Ф. М. Попадич для розвитку радянського хорового мистецтва. З перших років Радянської влади він був диригентом і художнім керівником Полтавської державної хорової капели, диригентом хорових ансамблів клубу радянських торгових службовців, вищих військово-політичних курсів, у клубі залізничників. З 1925 року Ф. М. Попадич — директор Полтавського музичного технікуму, де викладав теорію музики, техніку диригування, методика хорової роботи. Композитор зробив музичний запис та обробку чудових українських пісень «Ой, хмелю мій, хмелю», «Ой у полі вітер

віє» та інших. Його перу належать твори «1905 рік», «Кроком крицевим». У 1932 році Ф. М. Попадич написав оперу «Якимівська трагедія» (лібретто П. Капельгородського), яка виконувалася ансамблем полтавського клубу залізничників.

1934 року Ф. М. Попадич переїхав у Коломну під Москву. До останніх днів життя віддавав усі сили, увесь свій талант улюбленій справі.

До 100-річчя з дня народження Ф. М. Попадича на приміщенні Полтавського музичного училища встановлена меморіальна дошка.

МЕМОРІАЛЬНА ДОШКА НА ЧЕШЬ В. М. ВЕРХОВИНЦЯ

вул. Остроградського, 2

Дошка з білого мармуру, встановлена на приміщенні Полтавського педагогічного інституту, розповідає, що у цьому будинку в 1922—1932 роках працював відомий український композитор, педагог і етнограф Василь Миколайович Верховинець (Костів, 1880—1938).

Понад 10 років В. М. Верховинець працював професором Полтавського інституту народної освіти, потім інституту соціального виховання (так називався Полтавський педагогічний інститут імені В. Г. Короленка).

Верховинець — автор багатьох пісень на слова радянських поетів, найвідоміші з них «Більше надії, брати», «Грими, громи, могутня пісне», «На стрімчатих скелях», «Весна гука», «Заграй, кобзарю», «Хор лісових дзвіночків» написані у Полтаві. Популярні його романси на слова Івана Франка, Лесі Українки, Павла Тичини, Максима Рильського.

Верховинець є також автором першої в СРСР аранжировки для змішаного хору партійного гімну «Інтернаціонал».

Його перу належить ряд наукових робіт, зокрема «Українське весілля», етнографічний збірник з нотами та описом обрядів, «Теорія українського народного танцю» тощо.

Одним з перших серед працівників українського радянського мистецтва В. М. Верховинець був нагороджений орденом «Знак Пошани» під час декади українського мистецтва і літератури в Москві в 1936 році.

САДИБА ТА МОГИЛА

Г. Г. МЯСОЄДОВА

вул. Мясоедова, 27/29

Григорій Григорович Мясоедов (1834—1911) увійшов в історію російського мистецтва як художник-громадянин, один з організаторів і керівників Товариства пересувних художніх виставок (передвижників). Все своє життя він присвятив високим ідеалам передвижництва, їх утвердженню і популяризації.

Багато творів реалістичного живопису Г. Г. Мясоедова змальовують життя селянина-трудівника. Широко відомі картини «Косарі», «Засуха», «Земство обідає», «Дорога в житті», ряд пейзажів — «Скелі над морем», «Водопад Учан-Су», «Дорога в лісі». Полотна «Селянська дівчинка», «Старий з книгою», «Доріжка в саду», «Курсистка», «Бузок» та інші зберігаються у Полтавському художньому музеї.

У лютому 1889 року Г. Г. Мясоедов придбав у мальовничому передмісті Полтави (Павленки) садибу з фруктовим садом, парком і ставом.

Тут бували художники М. О. Ярошенко, В. К. Менк, М. М. Ге, І. К. Пархоменко, скульптор Л. В. Позен. У 90-і роки Мясоедов особливо зблизився з художником М. О. Ярошенко, якого він цінував за величезне обдаровання портретиста, розум, силу характеру та принциповість. Їх дружбі сприяли і часті зустрічі в Полтаві, де в будинках Мясоедова та Ярошенка збиралися представники місцевої інтелігенції, куди приїздили художники, де обговорювалися питання діяльності Товариства, до керівництва якого входив і Ярошенко.

З великою симпатією ставився Мясоедов до В. Г. Короленка. Короленко відповідав глибокою повагою художнику, який заслужив славу одного

з переконливих викривачів безправності і злиднів народу.

Г. Г. Мясоедов брав активну участь у культурному житті міста. Величезна заслуга його у влаштуванні у Полтаві виставок художників-передвижників. У 1898 році почалося будівництво нового приміщення Полтавського театру, розрахованого на тисячу місць. До Мясоедова звернулися з проханням написати завісу. У березні 1899 року художник закінчив роботу над завісою і підніс цей чудовий твір як дар місту. На завісі він зобразив околиці Полтави. На передньому плані дорога, на ній вдалині чумацький віз, запряжений парою волів. Ліворуч дороги сидить кобзар, в обличчі якого портретна схожість з Шевченком, і грає на кобзі перехожому, що сидить поруч у задумливій позі. В ньому легко можна впізнати М. В. Гоголя. Тут же, спершись на ціпок, стоїть дівчинка-пастушка, що гнала гуси додому і, почувши пісню, забула про них. Вдалині на горі видніється Хрестовоздвиженський монастир. Все це художник зобразив на фоні чарівної української природи. Багато років завіса милувала зір полтавців і гостей міста. Нині вона зберігається у Полтавському театрі імені М. В. Гоголя.

З відкриттям театру (наприкінці 1900 року) Мясоедов став його почесним художником-консультантом, написав декорацію до сцени побачення Онєгіна з Тетяною, зобразивши куточок свого саду.

17 грудня 1911 року Г. Г. Мясоедов помер. Він заповідав поховати себе без церковного обряду на садибі, у саду, поблизу будинку. Але полтавська поліція «з санітарних міркувань» заборонила ховати художника на садибі. 20 грудня 1911 року скромна процесія — рідні, друзі і шанувальники художника — супроводила його прах на полтавське міське кладовище. 24 грудня того ж року Мясоедова перезахоронили на садибі, там, де він заповідав. Наступного року на могилі встановлено пам'ятник — сірий гранітний обеліск пірамідальної форми.

Будинок, у якому багато років жив і працював Г. Г. Мясоедов, відновлено в дещо зміненому вигляді, без мезоніна, 1974 року (до 140-річчя з дня народження художника). Тоді ж зібрано експонати

та створено меморіальну кімнату художника. Тут зберігаються репродукції з картин Г. Г. Мясоедова, І. Ю. Рєпіна, М. О. Ярошенка, І. М. Крамського, І. І. Левітана, В. І. Сурикова. На будинку встановлено меморіальну дошку.

На садибі Мясоедова тепер розташована Полтавська гравіметрична обсерваторія.

МОГИЛА М. В. СКЛІФOSОВСЬКОГО

Селище Яківці

Микола Васильович Скліфосовський (1836—1904) — один з найвидатніших російських хірургів. Вчений, громадський діяч, член багатьох вітчизняних і зарубіжних наукових товариств, людина винятково широких і глибоких знань, лікар, до якого за десятки верств ішли й їхали за допомогою бідняки і який ніколи нікому не відмовляв у допомозі, — таким був М. В. Скліфосовський. Багато років його життя пов'язано з Полтавою. З 1871 року літній відпочинок М. В. Скліфосовський проводив у селищі Яківці під Полтавою (нині Київський район міста), де в мальовничому куточку знаходився його маєток.

В окремому будиночку лікар приймав хворих селян. Неодноразо він оперував і в Полтавській земській лікарні. М. В. Скліфосовський брав участь у громадському житті міста — був губернським гласним, почесним мировим суддею Полтавського повіту, членом Полтавського товариства сільського господарства. У 1887 році він збудував на свої кошти школу в Яківцях. М. В. Скліфосовський був чудовим садівником. Крім фруктових дерев, в його саду росли виноград, хміль, основну роботу по догляду за ними Микола Васильович виконував сам. Перед школою він заклад шкільку фруктових дерев, де навчав селянських дітей робити щеплення на деревах та доглядати за ними. Прихильник трудового і фізичного виховання дітей, він всіляко прагнув, щоб цього методу дотримувалися вчителі у заснованій ним школі.

М. В. Скліфосовський помер у Яківцях 13 грудня 1904 року. Поховали вченого на тодішній церковній

площі недалеко від школи. Могила М. В. Скліфосовського знаходиться під охороною держави. Це надгробна плита з чорного лабрадориту, на якій викарбувано прізвище, ім'я та по батькові і дати життя, а поруч — емблема медиків — змія і чаша.

У 1966 році, під час проведення у Полтаві міжнародного форуму хірургів, біля могили М. В. Скліфосовського закладено парк.

Життю і праці видатного хірурга присвячений ряд експонатів Полтавського краєзнавчого музею. В обласному державному архіві зберігаються цікаві документи, подаровані онукою вченого Є. М. Яковлевою, які розповідають про життєвий і творчий шлях М. В. Скліфосовського, зокрема про полтавський період.

МЕМОРІАЛЬНА ДОШКА НА ЧЕСТЬ М. І. ВАВИЛОВА

Шведська вул., 86

На одному з корпусів Полтавської сільськогосподарської дослідної станції встановлена меморіальна дошка з лабрадориту. На ній горельєфне зображення вченого. Дошка засвідчує, що у 1910 році на Полтавській сільськогосподарській дослідній станції працював видатний вчений-біолог, перший лауреат премії імені В. І. Леніна, перший президент Всесоюзної сільськогосподарської академії імені В. І. Леніна, академік Микола Іванович Вавилов (1887—1943). На дошці вміщені слова вченого: «Особисто для мене дослідне поле, весь його колектив, дав імпульс для всієї подальшої роботи, вселив віру в агрономічну роботу».

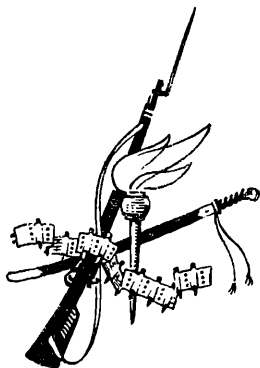
М. І. Вавилов був вченим виключно широкого діапазону: агроном, генетик, селекціонер, фізіолог, фітопатолог, морфолог, еколог, етнолог, географ. Енциклопедичність знань Вавилова викликала захоплення всіх, хто знав його. Академік Д. М. Прянишников писав: «Микола Іванович — геній, і ми не розуміємо цього лише тому, що він наш сучасник».

Внесок М. І. Вавилова у практичний розвиток сільськогосподарської науки величезний. Свою твор-

чу діяльність Вавилов почав у 1910 році на Полтавській сільськогосподарській дослідній станції як студент-практикант Московського сільськогосподарського інституту. Уже в 1929 році він академік Академії наук СРСР та Академії наук УРСР, дійсний член Всесоюзної академії сільськогосподарських наук імені В. І. Леніна, а з 1929 по 1935 рік — її президент, почесний член ряду зарубіжних академій та наукових товариств. Протягом тривалого часу Микола Іванович займав посаду директора Географічного товариства СРСР. Його наукові дослідження знаходили своє висвітлення у працях, присвячених вченню про центри походження культурних рослин, питанням систематики, генетики і екології, проблемам імунітету рослин і теоретичним основам селекції тощо.

25 листопада 1977 року в Полтаві відбулася науково-теоретична конференція, присвячена 90-річчю з дня народження вченого. В ті дні одна з вулиць міста була перейменована в проспект імені академіка М. І. Вавилова. На корпусі лабораторії Полтавської сільськогосподарської станції встановлено меморіальну дошку на честь видатного вченого.

РЕВОЛЮЦІЙНОЇ СЛАВИ СТОРІНКИ

**БУДИНОК, ДЕ 1896 РОКУ
ЗУПИНЯЛАСЯ Н. К. КРУПЬСКА**
вул. Паризької Комуни, 10

У 90-х роках XIX століття Полтава була місцем вислання під нагляд поліції «політично неблагонадійних». Сюди були вислані представники Київської соціал-демократичної організації П. М. Тучапський, його дружина В. Г. Крижановська-Тучапська, П. П. Рум'янцев, І. А. Саммер та інші.

Влітку 1896 року за дорученням В. І. Леніна до Полтави приїхала Н. К. Крупська. Тут вона провела з київськими і полтавськими марксистами нараду з питань підготовки до I з'їзду РСДРП та видання нелегальної загальноросійської марксистської газети.

В пам'ять про перебування Н. К. Крупської в Полтаві на будинку, де вона зупинялася, 1970 року, до 100-річчя з дня народження В. І. Леніна, встановлено меморіальну дошку. Одна з вулиць міста та школа-інтернат № 2 носять її ім'я. Про цю подію розповідає ряд експонатів Полтавського краєзнавчого музею.

ОДНА З ЯВОК АГЕНТІВ ЛЕНІНСЬКОЇ «ИСКРЫ»

вул. Пушкіна, 18/24

Приступаючи до організації загальноросійської марксистської газети «Искра», В. І. Ленін приділив велику увагу встановленню тісних зв'язків редакції майбутньої газети з робітничим рухом і соціал-демократичними організаціями. На Псковській нараді, що відбулася на початку квітня 1900 року, вирішено було створити ряд опорних пунктів газети в країні, в тому числі у Полтаві. Полтавська (Південна) група сприяння «Искре» стала однією з перших іскрівських груп у Росії. В організації групи велику роль відіграв висланий в 1899 році до Полтави петербурзький робітник В. П. Ногін. Тут він працював до еміграції за кордон у серпні 1900 року. Невдовзі після Псковської наради до Полтави приїхала Л. М. Радченко, яка керувала групою.

Для надання безпосередньої допомоги в роботі групи в Полтаву за вказівками В. І. Леніна приїздили агенти «Искры» М. Е. Бауман, І. В. Бабушкін, П. А. Красиков, Г. І. Окулова, М. О. Сільвін, І. І. Радченко та інші. З полтавською групою «Искры» була зв'язана Р. С. Землячка. Деякий час у місті жив іскровець Ф. В. Ленгник. Тісні контакти з полтавською групою сприяння «Искре» підтримувала Н. К. Крупська, яка працювала секретарем в редакції газети. Пізніше, на II з'їзді РСДРП, вона дала високу оцінку діяльності Південної групи.

Полтавська група сприяння «Искре» збирала кошти на газету, організовувала явки для доставки іскрівської літератури, подавала допомогу редакції в транспортуванні цієї літератури з-за кордону в Росію. У місті була створена підпільна друкарня, де у період підготовки до II з'їзду РСДРП був передрукований з газети «Искра» проект програми РСДРП, прийнятої потім з'їздом.

Уже в січні 1901 року в Полтаву був доставлений транспорт з першим номером «Искры», частина якого була передана Київській організації РСДРП. Влітку цього ж року перші номери газети розпо-

всюджувалися в Київській, Кременчуцькій, Харківській і Полтавській організаціях.

Пізніше в Полтаві знаходився нелегальний склад іскрівської літератури. Звідси її пересилали у Петербург, Казань, Уфу, Катеринослав, Луганськ, Київ, Харків, Кременчук, Самару та інші міста.

Про те, в якій кількості поставлялася в Полтаву ленінська «Искра» та інші іскрівські видання, говорить протокол огляду транспорту соціал-демократичної літератури, затриманого жандармами на станції Полтава-Південна 15 січня 1902 року. Тут перелічено, зокрема, 201 примірник відозви РСДРП «Геть самодержавство!»; передрукована з газети «Искра» № 13 стаття «Початок демонстрацій»; 90 примірників №№ 9, 10 та 11 «Искры»; 30 примірників брошури «Десятилетие Морозовской стачки», виданої «Искрой»; 50 примірників брошури «В защиту иваново-вознесенских рабочих», надрукованої як додаток до 9 номера «Искры».

Незважаючи на масові арешти і обшуки, що розпочалися в місті наприкінці квітня — на початку травня 1901 року, полтавська група продовжувала діяти. У листі А. І. Штесселю від 19 вересня Н. К. Крупська просила повідомити нові адреси для явки, листування і надсилання літератури багажем, а також скласти звіт про діяльність полтавської іскрівської організації, зазначивши, скільки і де нею розповсюджено літератури.

У лютому 1902 року ряд явок було провалено. Полтавські соціал-демократи на прохання Н. К. Крупської надіслали нову адресу для явки: книжковий склад громадської бібліотеки (зараз приміщення Полтавського обласного державного архіву). Явка існувала до часу роботи II з'їзду РСДРП.

На честь цієї події в 1972 році на приміщенні облдержархіву встановлена меморіальна дошка з темно-сірого граніту. На ній наведено рядки з листа В. І. Леніна М. Е. Бауману.

24 травня 1901 року В. І. Ленін писав із Мюнхена М. Е. Бауману в Москву про фінансові справи редакції, радив зібрані в Росії кошти якомога повніше відправляти для «Искры», витратити гроші майже виключно на перевезення, бо «для прийман-

ня у нас уже функціонують порівняно дуже дешеві, необтяжливі для каси агенти в Пскові і Полтаві». (Повне зібрання творів. Вид. 5-е, т. 46, с. 105).

**БУДИНОК, У ЯКОМУ НА ЗАСІДАННІ
28 ЖОВТНЯ 1917 РОКУ
ПОЛТАВСЬКА РАДА
ПІДТРИМАЛА РІШЕННЯ
II ВСЕРОСІЙСЬКОГО З'ЇЗДУ РАД
*вул. Пушкіна, 30***

25 жовтня (7 листопада) 1917 року ввійшло в історію як день перемоги Великої Жовтневої соціалістичної революції. Увечері того ж дня відкрився II Всеросійський з'їзд Рад, який проголосив встановлення Радянської влади, прийняв історичні Декрети про мир, про землю і створив перший Радянський уряд — Раду Народних Комісарів на чолі з В. І. Леніним.

Трудящі Полтави гаряче вітали перемогу соціалістичної революції в Петрограді. Проте Полтавська Рада робітничих і солдатських депутатів зайняла непослідовну позицію. Вона не оголосила себе єдиним органом влади в місті. На більшовиків Полтави чекала уперта боротьба за завоювання Рад, за перемогу Радянської влади. Виконком Полтавської Ради робітничих і солдатських депутатів 26 жовтня 1917 року створив Полтавську Раду революції як вищий орган влади в губернії. До неї, крім представників більшовицької організації, увійшли члени виконкому Полтавських міської та губернської Рад депутатів, члени націоналістичних партій, професійних спілок, колективу залізничників, військових частин. В той же день збори офіцерів і юнкерів Віленського училища заявили про відмову визнати перехід влади до рук Рад. Наступного дня за наказом окружного штабу юнкери почали будувати в місті барикади, захопили пошту, встановили проти приміщення Полтавської Ради чотири гармати. Групу депутатів-більшовиків заарештували. Контрреволюційному заколотові запобігли близько двох тисяч революційно настроєних саперів, які прибули з Миргорода.

28 жовтня 1917 року почалося позачергове засідання Полтавської Ради робітничих і солдатських депутатів, на якому депутатів ознайомили з подіями у Петрограді, повідомили про створення Ради революції та прийняті нею заходи, довели до їх відома, що гарнізон міста, за винятком Віленського юнкерського училища, об'єднався навколо Ради.

Повідомлення про перемогу соціалістичної революції в Петрограді присутні зустріли гучними оплесками. Депутати-більшовики П. М. Жарко, В. П. Яковлев та інші заявили, що вони «підтримують політику Леніна і... ніколи програму більшовиків не зрадять», що «громадянська війна неминуча, весь пролетаріат вимагає взяти владу Радам».

На засіданні було прийнято більшовицьку резолюцію, в якій говорилося, що всі рішення Всеросійського з'їзду Рад робітничих і солдатських депутатів будуть для Полтавської Ради обов'язковими...

Засідання Полтавської Ради робітничих і солдатських депутатів відбувалося у приміщенні музичного училища (нині тут Палац піонерів і школярів), яке в період боротьби за владу Рад на Полтавщині стало місцем масових зборів і мітингів трудящих. До 50-річчя Великого Жовтня на будинку Палацу встановлена меморіальна дошка, яка свідчить про солідарність трудящих Полтави з революційним пролетаріатом Петрограда.

31 жовтня 1917 року на засіданні виконкому, а 1—2 листопада на загальних зборах Полтавської Ради робітничих і солдатських депутатів про перемогу революції в Петрограді розповіли делегати II з'їзду Рад — свідки цих подій. Вони ознайомили присутніх з подіями, що відбувалися у Москві, Києві та ряді інших міст, а також на фронті. Оратори закликали Полтавську Раду робітничих і солдатських депутатів підтримати Радянський уряд і вітали дії Полтавської Ради революції, спрямовані на придушення контрреволюційних виступів. 2 грудня 1917 року під впливом більшовицької фракції Полтавська Рада робітничих і солдатських депутатів рішуче засудила політику буржуазно-націоналістичної Центральної ради і доручила своєму виконавчому комітетові «вжити всіх заходів, щоб бути гото-

вими дати відсіч усім контрреволюційним спробам, звідки б вони не виходили».

Запекла боротьба проти сил контрреволюції тривала до січня 1918 року.

6 (19) січня революційні війська, що наступали на Київ, разом з місцевими червоногвардійцями, які до них приєдналися, визволили місто від гайдамаків. В Полтаві була встановлена Радянська влада. Військово-революційний комітет у складі більшовиків М. Алексєєва, П. Буценка та інших підготував і провів перевибори виконавчого комітету Ради робітничих та солдатських депутатів.

У лютому 1918 року, коли німецько-австрійські війська вдерлися на Україну, в приміщенні музичного училища кілька днів тривали засідання Полтавського губернського з'їзду Рад робітничих, солдатських і селянських депутатів. В його роботі взяло участь близько 800 делегатів. 24 лютого губернський з'їзд Рад прийняв відозву, в якій закликав усіх, кому дорога Радянська влада, стати на захист її завоювань.

Боротьбу проти австро-німецьких військ вели і загони революційних солдатів з числа колишніх військовополонених чехів, а також словаків, угорців, сербів, поляків, які тоді перебували на Україні.

З березня 1918 року в приміщенні музичного училища відбувся багатолюдний мітинг. На ньому виступали німецькі, румунські, угорські, чеські та інші солдати-інтернаціоналісти, колишні військовополонені, які влилися в ряди борців за владу Рад. Вони закликали до кінця захищати першу в історії владу робітників і селян, не шкодувати життя у боротьбі за інтереси пролетаріату.

**БУДИНОК, У ЯКОМУ
ВІДБУЛАСЯ НАРАДА
БІЛЬШОВИКІВ ПОЛТАВЩИНИ**

Жовтнева вул., 37

У колишньому губернаторському будинку (нині тут обласна Рада профспілок) 30 квітня — 1 травня 1917 року відбувся I з'їзд Рад робітничих і солдатських депутатів Полтавщини. Під впливом більшо-

виків на з'їзді було схвалено рішення допомогти продовольством Петрограду і Москві.

У листопаді 1917 року тут відбулося спеціальне засідання Полтавського комітету РСДРП(б) і губерньська партійна нарада, яка схвалила план боротьби проти сил контрреволюційної Центральної ради, визнала за необхідне скликати Всеукраїнський партійний з'їзд і звернулась до обласного комітету Південно-Західного краю з пропозицією взяти на себе ініціативу в цій справі.

Про це розповідає меморіальна дошка, встановлена до 40-річчя Радянської влади.

**БУДИНОК, У ЯКОМУ
В 1917—1918 РОКАХ
МІСТИВСЯ ШТАБ
ЧЕРВОНОГВАРДІЙСЬКИХ ЗАГОНІВ**

вул. Луначарського, 9-а

Після перемоги Лютневої буржуазно-демократичної революції в Полтаві, як і в інших містах країни, створювалися бойові робітничі дружини, з яких згодом формували загони Червоної гвардії.

Особливо активну діяльність розгорнули більшовики в дні корніловського заколоту. В цей час було посилено існуючі та створено нові загони Червоної гвардії, озброєно робітників крупних підприємств. Бойова дружина залізничників налічувала на той час близько 300 чоловік. У Червону гвардію влилася більшість членів спілки робітничої молоді, створеної влітку 1917 року. В листопаді того ж року в місті був організований об'єднаний загін, до якого увійшли червоногвардійці великих промислових підприємств.

На початку грудня 1917 року контрреволюційна Центральна рада надіслала в Полтаву свої війська. Комітет РСДРП(б), Рада робітничих і солдатських депутатів та Центральне бюро профспілок звернулися до робітників міста із закликом боротися проти контрреволюційних дій буржуазних націоналістів,

які погрожували Раді, робили спроби розформувати революційно настроєні війська, вели підготовку до роззброєння Червоної гвардії.

Документи тих буремних років розповідають про формування загонів Червоної гвардії. Газета «Известия Полтавского Совета революции» публікувала відозви із закликами вступати до лав Червоної гвардії. 2 грудня із закликом до населення негайно організовувати загони Червоної гвардії звернулася Полтавська Рада робітничих і солдатських депутатів.

Активними організаторами і керівниками Полтавської Червоної гвардії були більшовики С. Л. Козюра, Г. Ю. Лосєв, О. Я. Омеложенко, технічний секретар Полтавського комітету РСДРП(б) А. І. Вагранська та інші. Червона гвардія відіграла велику роль у встановленні в місті Радянської влади. В грудні 1917 року Полтава посідала важливе місце у стратегічних планах контрреволюційної Центральної ради: звідси вона робила спробу наступати на Харків, де тоді перебував уряд Радянської України.

У ніч з 15 на 16 грудня 1917 року контрреволюційні війська розгромили приміщення Полтавської Ради, заарештували членів виконкому. На заклик більшовиків у місті розпочався страйк робітників. Червоногвардійці-залізничники викликали з станції Селещина добре озброєний загін Червоної гвардії, організували приїзд у місто делегацій революційно настроєних селян. Контрреволюціонери змушені були звільнити ув'язнених.

За вказівкою Радянського уряду України на початку січня 1918 року з Харкова в Полтаву вирушили загони Червоного козацтва і червоногвардійців Москви та Петрограда. Діставши від залізничників відомості про рух цих загонів, штаб Червоної гвардії прийняв рішення про роззброєння найнебезпечнішої частини Полтавського гарнізону — Віленського юнкерського училища. Назустріч наступаючим червоним військам з Полтави виступив загін червоногвардійців-залізничників, який провів радянські ешелони на Південний, а потім Київський вокзали міста.

Загони Червоної гвардії 6 (19) січня 1918 року захопили поштамт, телеграф, електростанцію та інші важливі об'єкти, що вирішило долю міста. В Полтаві була встановлена Радянська влада.

У грудні 1957 року на приміщенні нинішньої міської дитячої стоматологічної поліклініки встановлено меморіальну дошку з білого мармуру, на якій значиться: «В цьому будинку в 1917—1918 рр. містився штаб по організації червоногвардійських загонів м. Полтави».

**МЕМОРІАЛЬНА ДОШКА
НА ЧЕСТЬ
ГЕРОІВ-ЗАЛІЗНИЧНИКІВ**
станція Полтава-Південна

Багато важливих історичних подій пов'язано з Полтавським паровозоремонтним заводом (нині тепловозоремонтний завод імені А. О. Жданова), з діяльністю полтавських залізничників.

Полтавські залізничні майстерні були відкриті 15 березня 1871 року. Вони стали місцем, де зосереджувалася найчисленніша і найбільш організована частина робітників Полтави.

Весною 1883 року відбувся перший великий страйк полтавських залізничників, а 21 квітня наступного року припинили роботу близько 600 робітників залізничних майстерень, вимагаючи своєчасної виплати заробітної плати, звільнення з роботи деспотичного начальника майстерні. Ця подія налякала не тільки адміністрацію та місцеве начальство. Міністр шляхів сполучення доповів про страйк полтавських залізничників царю. 40 робітників було звільнено з роботи.

Влітку 1891 року відбувся великий страйк залізничників, які виступили проти запровадження нових правил найму робітників, що значно погіршували їх становище і умови праці. Страйкуючі добилися ряду поступок від начальства.

1893 року висланий з Києва під нагляд поліції О. Г. Шліхтер та його друзі створили в залізничних майстернях Полтави перший марксистський гурток.

Члени гуртка встановили зв'язок з марксистами Харкова, Києва та інших міст. Згодом серед полтавських залізничників вів революційну пропаганду петербурзький робітник, висланий під нагляд поліції до Полтави, професіональний революціонер В. П. Ногін. Першими членами марксистських гуртків були П. Т. Носенко, А. В. Мікерін, К. І. Дяченко, М. Г. Капустянський та інші.

На початку ХХ століття поширював ленінську «Искру» та вів революційну пропаганду серед селян слюсар полтавських залізничних майстерень М. Ф. Калениченко, за що 1902 року був заарештований і засланий на три роки до Архангельської губернії.

У роки першої російської революції залізничники Полтави одними з перших відгукнулися на події, що відбулися в Петербурзі. Вони зібрали і передали через В. Г. Короленка 107 карбованців сім'ям загиблих 9 січня 1905 року петербурзьких робітників. У жовтні 1905-го залізничники взяли участь у всеросійському політичному страйку. Страйк полтавських залізничників почався 10 жовтня. Згодом до них приєдналися робітники місцевих підприємств. 12 жовтня відбувся великий мітинг залізничників у так званій «канаві» — складальному цеху паровозоремонтних майстерень. Наступного дня спеціальним поїздом було послано делегацію на з'їзд представників страйкуючих залізниць до Харкова.

У грудневі дні 1905-го на знак солідарності з московськими робітниками припинили роботу всі майстерні, страйкуючі вивели з ладу кілька паровозів.

Про події 1905—1907 років нагадує дошка, встановлена на одному із заводських приміщень.

Під час першої світової війни активну роботу в майстернях проводили відомі більшовики брати С. В. та В. В. Косіори, вислані під нагляд поліції до Полтави, П. М. Жарко, В. І. Шефер, А. С. Бубнов, І. І. Луценко, О. П. Довгополов та інші. Начальник Полтавського губернського жандармського управління у своєму донесенні від 23 грудня 1914 року писав: «Останнім часом всі адміністративно заслані з різних міст Росії у Полтаву часто прово-

дять збори. Особливо в цьому відношенні відзначається А. С. Бубнов».

Полтавські більшовики-залізничники через Н. К. Крунську підтримували контакти з редакцією газети «Правда», збирали кошти у фонд «Правды», розповсюджували газету серед робітників.

Після перемоги Лютневої буржуазно-демократичної революції в Петрограді полтавські робітники-залізничники на чолі з більшовиками П. М. Жарком, С. Л. Козюрою, Г. М. Покорним, І. І. Луценком, П. Д. Масликом, О. П. Довгополовим роззброїли жапдармів на станції Полтава-Південна, заарештували жапдармського підполковника, взяли у свої руки контроль на залізничному вузлі.

Полтавські залізничники-червоногвардійці, загін яких був пайчисленніший в місті, брали участь у визволенні Полтави від петлюрівців та встановленні Радянської влади у січні 1918 року. Коли на Україну посунули кайзерівські війська, залізничники Полтави у відповідь на заклик Радянського Уряду України створили технічний бойовий загін для подання допомоги частинам діючої Червоної Армії. Команда поїзда, яка палічувала близько 200 чоловік, ремонтувала залізничні колії, а коли треба, брала в руки зброю, щоб дати відсіч ворогам революції. Бійці поїзда виступали як полум'яні агітатори. Так, у Катеринославі полтавці провели мітинг залізничників, на якому М. Г. Амагдалезов закликав катеринославських робітників організувати такий же бойовий поїзд. 23 березня 1918 року загін вирушив на фронт. Після кількох вдалих операцій 15 квітня біля станції Якимівка, під Мелітополем, загін вступив у нерівний бій з переважаючими силами ворога. Більшість бійців загинула, серед них ініціатор створення загону М. Г. Амагдалезов, О. О. Богдан, В. М. Шевченко та інші. Вшановуючи пам'ять героїв-залізничників, колектив Полтавського паровозоремонтного заводу 1 травня 1924 року на братській могилі героїв у Якимівці встановив пам'ятник, на прохідній заводу відкрито меморіальну дошку.

МІСЦЕ ПАРАДИ КОМАНДИРІВ ЧЕРВОНОЇ АРМІЇ В 1919 РОЦІ

Південний вокзал

Напис на мармурі повертає нас до тих днів, коли після визволення Полтави від військ петлюрівської Директорії у січні 1919 року трудящі губернії почали відроджувати Радянську владу на місцях. На початку травня 1919 року петлюрівський отаман Григор'єв підняв заколот у тилу Червоної Армії, яка боролася проти військ Денікіна в Донбасі. Заколотники захопили Кременчук, Глобине, Кобеляки та ряд інших населених пунктів на Полтавщині і вчинили там жорстокі розправи над мирним населенням. Банди Григор'єва рвалися до Полтави.

У місті були проведені надзвичайні об'єднані збори міської Ради робітничих і солдатських депутатів, Ради профспілок, колективу залізничників та інших організацій, які закликали робітників і селян до зброї, до організації робітничих дружин. В резолюції, опублікованій у газеті «Известия Полтавского губисполкома и Полтавского губернского комитета Коммунистической партии» від 15 травня 1919 року, говорилося, що об'єднані надзвичайні збори постановили довести до відома всіх червоноармійців, робітників і селян, що революції загрожує небезпека, закликати всіх трудящих до відсічі банді Григор'єва.

12 травня Полтавський губвиконком і губвійськкомат, заслухавши доповідь комісара Харківського військового округу про григор'євський заколот і швидке просування банд, постановили організувати військово-революційний штаб губернії на чолі з Ю. Мироновим, керівництво Полтавською групою військ доручили О. І. Єгорову. Під керівництвом штабу в місті було сформовано бойовий загін з 75 комуністів і співчуваючих їм. На боротьбу виступила в повному складі комсомольська організація, яка налічувала 70 юнаків і дівчат. На допомогу полтавцям 13 травня прибули частини Харківського військового округу під командуванням К. Є. Ворошилова. В той же день К. Є. Ворошилов, якому ЦК партії і Радянський уряд доручили загальне керів-

ництво ліквідацією заколоту, провів парад командно-політичного складу полтавського гарнізону. Парад відбувся у приміщенні вокзалу.

Разом з регулярними частинами Червоної Армії у бойових операціях проти банд Григор'єва брали участь курсанти Полтавських курсів червоних командирів, партійний та радянський актив міста. До кінця травня територія Полтавщини була повністю очищена від заколотників.

Про перебування в Полтаві відомого діяча партії і Радянської держави, героя громадянської війни К. Є. Ворошилова нагадує меморіальна дошка, встановлена 1948 року у вестибюлі Південного вокзалу.

МОГИЛА БОРЦІВ ЗА ВЛАДУ РАД

Петровський парк

У Петровському парку на братській могилі борців за владу Рад — гранітна меморіальна плита з написом: «Тут поховані комуністи брати Петро та Анатолій Литвинови та 27 червоноармійців, які героїчно загинули в боротьбі з петлюрівськими бандами в 1919 році».

З кінця листопада 1918 року владу в Полтаві захопили війська буржуазно-націоналістичної Директорії. Але ні лютий терор, ні масові арешти і розстріли не могли припинити боротьби трудящих, керованих більшовиками, за відновлення Радянської влади. Ще до підходу регулярних частин Червоної Армії у січні 1919 року тритисячний загін партизанів вибив петлюрівців з міста, але в ніч на 18 січня ворог, діставши підкріплення, знову вдерся в Полтаву. Надвечір 18 січня до міста підійшли частини 2-ї Української радянської дивізії. Бій тривав шістнадцять годин. 19 січня 1919 року Полтава була визволена від петлюрівців.

У бою за місто полягло 27 червоноармійців. Наступного дня полтавці з почестями поховали героїв у Петровському парку. Поруч з ними сплять вічним сном брати Петро і Анатолій Литвинови (Литвини), які віддали життя у боротьбі за владу Рад.

Шість синів батрака Д. Н. Литвина були в лавах активних борців за встановлення Радянської

влади на Полтавщині. Після визволення Миргорода від окупантів Анатолій та Петро Литвинови за завданням полтавської партійної організації були направлені у Миргород. Анатолій очолив Миргородську повітову надзвичайну комісію, увійшов до складу повітвиконкому. Створена А. Литвиновим ЧК провела ряд рішучих заходів проти запеклих ворогів Радянської влади. У ніч з 2 на 3 квітня 1919 року в місті почався петлюрівський заколот. Бандити захопили пошту, телеграф, телефонну станцію. Уже 4 квітня заколот був ліквідований. У його придушенні взяв участь інтернаціональний полк під командуванням угорського комуніста Рудольфа Фекеге. Заколот дорого коштував Миргородській партійній організації: бандити закатували кращих її представників, у тому числі братів Анатолія та Петра Литвинових, самовідданих комуністів, членів першої Полтавської Ради робітничих і солдатських депутатів. Їх тіла перевезли до Полтави і поховали в братській могилі поруч з тими, хто загинув, визволяючи місто від петлюрівців.

Одна з вулиць у центрі Полтави названа іменем братів Литвинових.

**МЕМОРІАЛЬНА ДОШКА
НА ЧЕШЬ І ГУБЕРНСЬКОГО
З'ЇЗДУ КОМСОМОЛУ
ПОЛТАВЩИНИ**

Першотравневий просп., 10

Меморіальна дошка на приміщенні Полтавського сільськогосподарського технікуму по підготовці керівних кадрів колгоспів і радгоспів розповідає про те, що в цьому будинку з 9 по 15 травня 1919 року проходив перший губернський з'їзд комсомолу Полтавщини. Встановлено дошку 5 листопада 1967 року — до 50-річчя Великого Жовтня.

У боротьбі за владу Рад, у захисті молодої Радянської держави від іноземних інтервентів та внутрішньої контрреволюції активну участь брала трудова молодь, її бойовий авангард — комсомолія. Уже влітку 1917 року в Полтаві була створена Соціалі-

стична спілка робітничої молоді. Члени спілки були в числі перших добровольців Червоної гвардії, охороняли революційний порядок у місті. В період окупації Полтави німецько-австрійськими загарбниками та під час гетьманщини вони були розвідниками, поширювали листівки підпільного ревкому та повстанкому, добували зброю для партизанів, брали участь у боях з ворогами.

У перші ж дні після визволення Полтави від петлюрівців в січні 1919 року з числа молодих комуністів було організовано бюро по створенню в місті Комуністичної спілки молоді. 26 січня 1919 року в залі приміщення торгово-промислових службовців (нині тут сільськогосподарський технікум по підготовці керівних кадрів колгоспів і радгоспів) відкрився перші загальноміські збори робітничої молоді, що поклали початок міській комсомольській організації. Ядром її стали члени Соціалістичної спілки робітничої молоді, які пройшли сувору школу підцільної боротьби.

Міський комітет взяв активну участь у скликанні губерньського з'їзду, який відбувся у Полтаві 9—15 травня 1919 року. На з'їзді було 19 делегатів від п'яти організацій, що об'єднували 400 членів спілки. З'їзд організаційно оформив створення Полтавської губерньської комсомольської організації та обрав перший губком комсомолу.

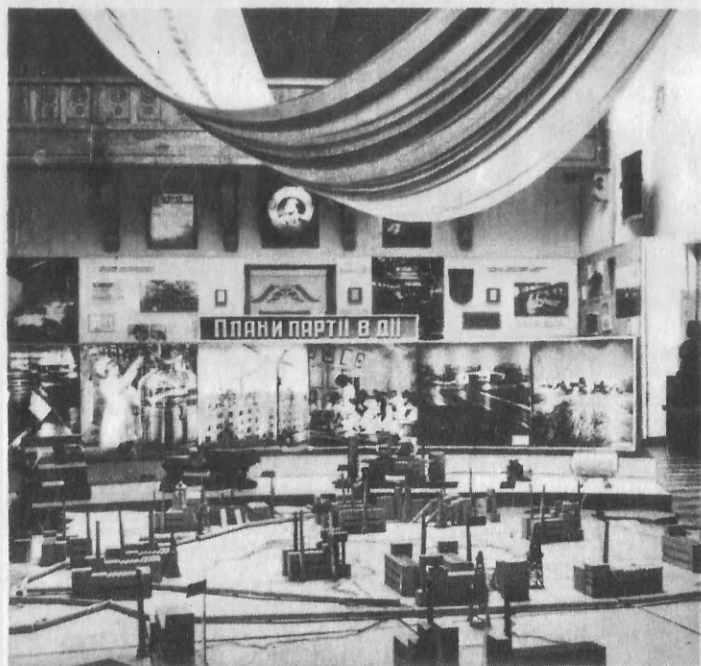
З'їзд прийняв резолюцію, в якій закликав молодь віддати всі свої сили захисту завоювань революції, вступати до лав Червоної Армії, підніматися на боротьбу з ворогами Радянської влади, стати активними будівниками соціалістичного суспільства. В резолюції підкреслювалося, що спілки молоді повинні бути вірними помічниками Комуністичної партії.

Комсомольська організація Полтави встановила контакти з ЦК РКСМ в Москві, з комсомольськими організаціями інших міст республіки.

У 1969 році на будинку № 10 по Першотравневому проспекту відкрита ще одна меморіальна дошка з написом: «В цьому будинку на честь 50-річчя ВЛКСМ замурована капсула з листом юнакам і дівчатам 2018 року від комсомольців і молоді Полтавщини 1969 року».

Пам'ятник В. І. Леніну.

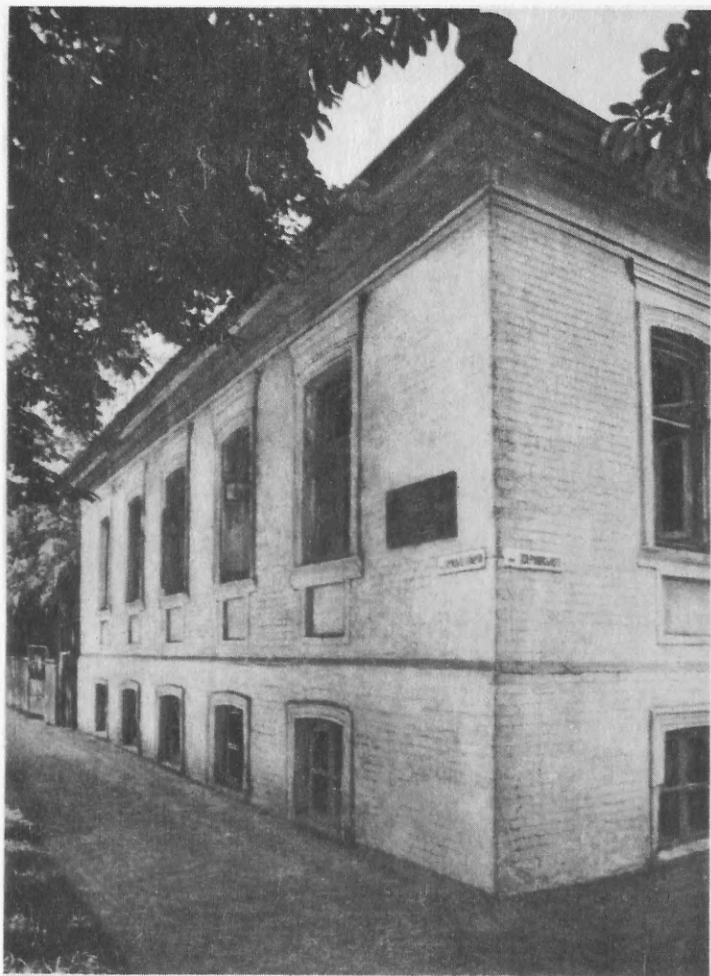

Меморіальні дошки
на приміщенні міськради.

Міська Рада
народних депутатів.

Краєзнавчий музей.
Карта-макет
«Будови дев'ятої та десятої
п'ятирічок на Полтавщині».

Вул. Паризької Комуні, 10.
Будинок, де 1896 року
зупинялась Н. К. Крупська.

Меморіальна дошка
на будинку Облдержархіву,
де 1902 року була явка
агентів «Искры».

Будинок Облдержархіву.

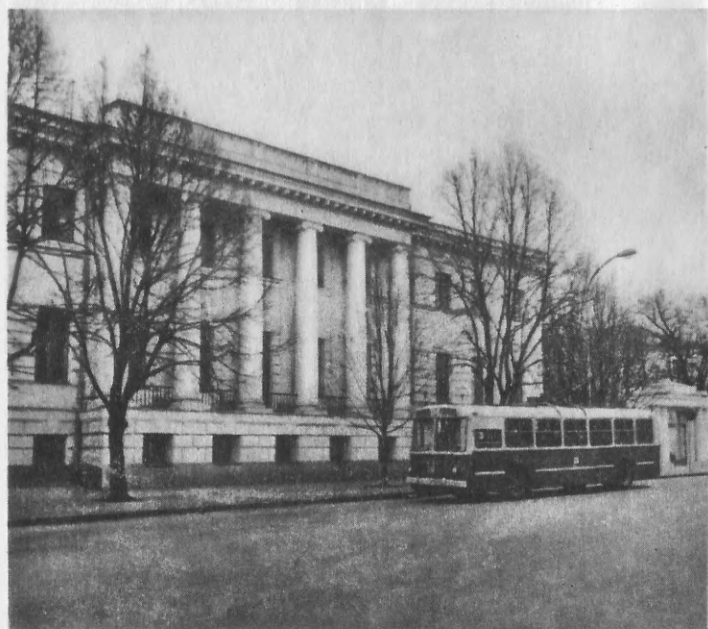

У цьому будинку 1917 року
відбувалися засідання
Полтавської Ради робітничих
і солдатських депутатів.

Мітинг у Полтаві біля театру
імені Гоголя у грудні 1905 р.
Малюнок з картини худ. С. Ф. Беседіна.

Краснзнавчий музей.
Фрагмент експозиції, присвяченої
перемозі Радянської влади
на Україні.

Технікум підготовки керівних
кадрів для сільського господарства,
де в 1919 року відбувся
I з'їзд комсомолу Полтавщини.

Тепловозремонтний завод.
Меморіальна дошка на приміщенні,
де виступав Г. І. Петровський.

Будинок облпрофради,
де у листопаді 1917 року відбулася
нарада більшовиків Полтавщини.

В цьому будинку
в 1917-1918 рр.
містився
ШТАБ
ПО ОРГАНІЗАЦІЇ
ЧЕРВОНОГВАРДІЙСЬКИХ
ЗАГОНІВ
м. Полтави

Південний вокзал.
Тут встановлена
меморіальна дошка,
яка нагадує про перебування
у місті К. Є. Ворошилова.

Меморіальна дошка на будинку
по вул. Луначарського, 9а.

Полтавський краєзнавчий музей.
Репродукція з картини
М. С. Самокиша
«Якимівська трагедія».

Тут, у Віленському
військовому училищі
в 1916 році
навчався Герой
Громадянської війни
Микола
Олександрович
Щорс.

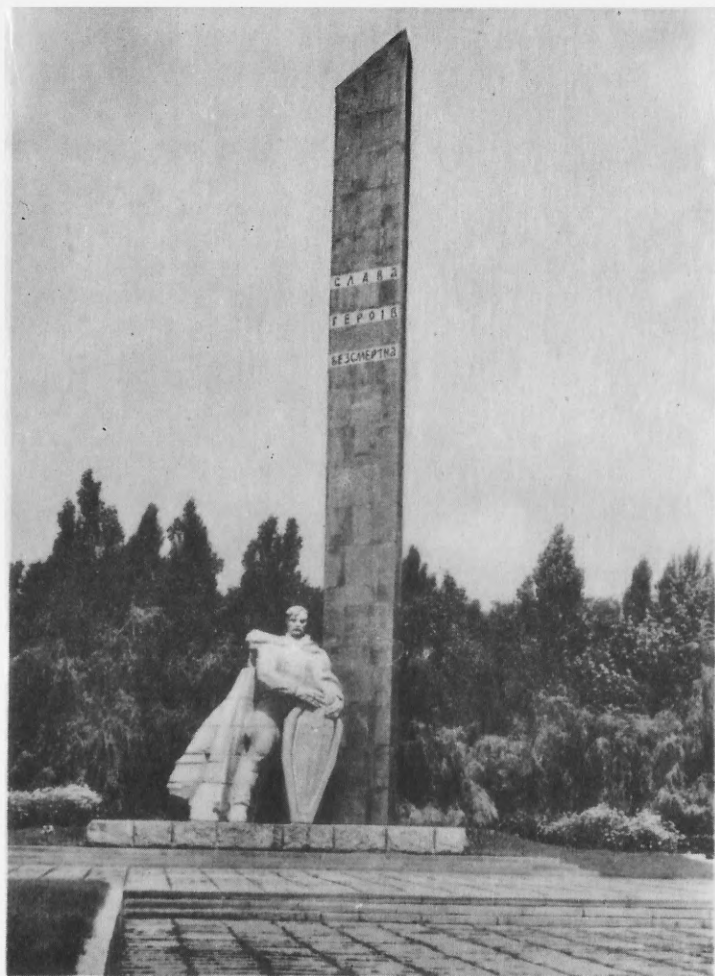

Красназавчий музей.
Зал, де зібрано матеріали
про громадянську війну
та іноземну інтервенцію.

Меморіальна дошка на приміщенні
сільськогосподарського інституту.

Сільськогосподарський
інститут.

Меморіал Солдатської Слави.

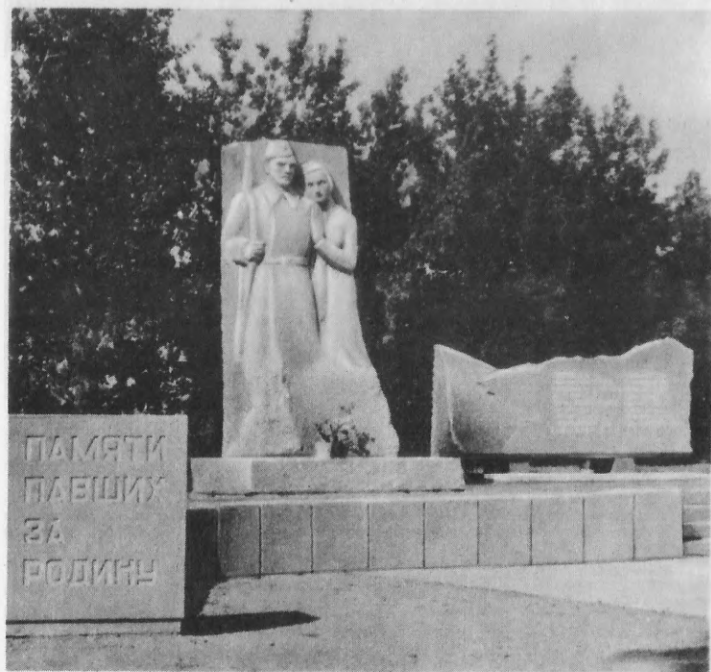

Пам'ятник
генерал-лейтенанту О. І. Зигіну.

Пам'ятник на могилі
жертв фашизму.

Стела
на тепловозоремонтному заводі.

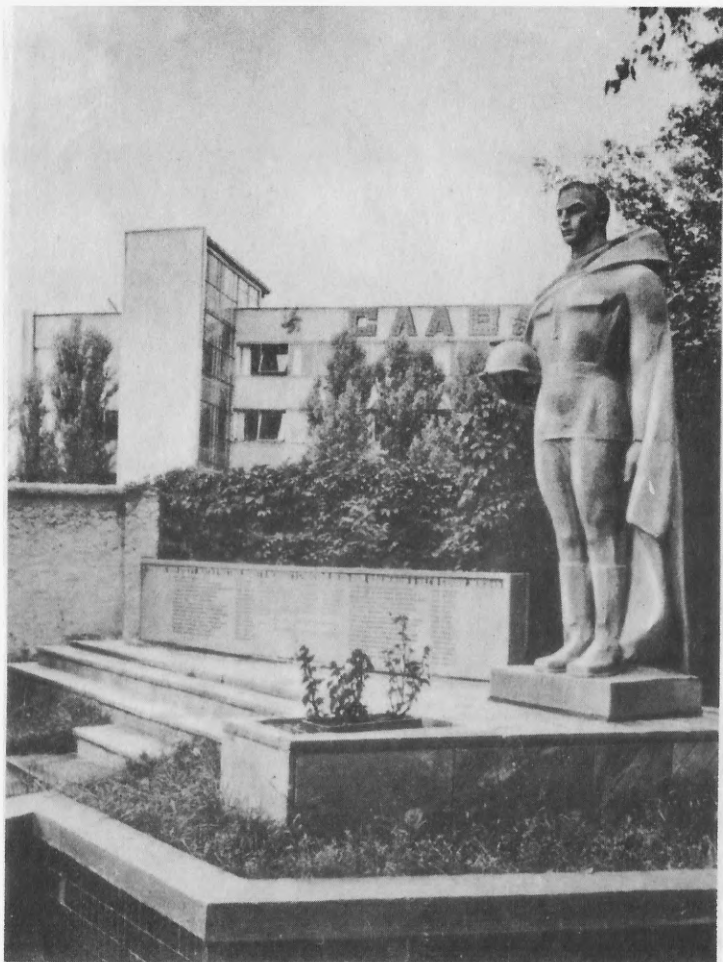
Пам'ятник
Нескореним полтавчанам.

Технікум транспортного будівництва,
де навчався Герой Радянського Союзу
В. М. Ніколаснко.

Пам'ятник студентам і викладачам
інженерно-будівельного інституту,
які загинули в роки
Великої Вітчизняної війни.

Стела студентам і співробітникам
сільськогосподарського інституту,
які загинули на фронтах
Великої Вітчизняної війни.

Пам'ятник робітникам
турбомеханічного заводу,
які загинули в роки
Великої Вітчизняної війни.

Зал Великої Вітчизняної війни
краєзнавчого музею.

1943 рік. Радянські війська
проходять звільненим селом
на Полтавщині.

Перша радянська газета
у звільненій Полтаві.

ДОБЛЕСНИМ
З'ЄДНАННЯМ
І ЧАСТИНАМ
РАДЯНСЬКОЇ
АРМІЇ, ЯКІ
23 ВЕРЕСНЯ 1943 Р.
ВИЗВОЛИЛИ
МІСТО ВІД
ФАШИСТСЬКИХ
ЗАГАРБНИКІВ
І НАЗВАНІ
ПОЛТАВСЬКИМИ.

СМЕРТІ НАС ВІСНУЄ

Стела на честь
воїнів-визволителів Полтави.

**БУДИНОК, В ЯКОМУ
НАРОДИВСЯ А. В. ЛУНАЧАРСЬКИЙ**
Першотравневий пров., 9/1

Двоповерховий присадкуватий будинок на розі Першотравневого провулку та Інститутського прорізу нічим не відрізняється від багатьох інших споруд старої Полтави. На стіні меморіальна гранітна дошка з написом: «В цьому будинку в 1875 році народився і провів дитячі роки Анатолій Васильович Луначарський — видатний державний і громадський діяч, один з визначних будівників соціалістичної культури».

Під час громадянської війни А. В. Луначарський (1875—1933) — уповноважений Революційної Військової Ради Республіки на фронтах і в прифронтових районах і народний комісар освіти РРФСР — декілька разів відвідував рідне місто.

Так, 6 червня 1920 року Анатолій Васильович виступив на мітингу залізничників у паровозо-ремонтних майстернях станції Полтава-Південна, розповів про події на Південно-Західному фронті, відзначив успіхи Червоної Армії. Наступного дня Анатолій Васильович зустрівся з В. Г. Короленком. Цій зустрічі передувала гостра і принципова полеміка в листах з деяких питань боротьби диктатури пролетаріату з експлуататорськими класами.

Як говорив Анатолій Васильович, його стосунки з Короленком були «самими щирими». Із спогадів В. Д. Бонч-Брусвича відомо, що саме В. І. Ленін рекомендував Луначарському почати листування з Короленком з сучасних політичних питань.

В. Г. Короленко писав про свою зустріч з Луначарським: «Учора до мене з'явився Луначарський Анатолій Васильович... Особисте враження досить приємне... Від мене він поїхав у місто, потім мав бути мітинг у міському театрі. Біля театру чимала маса людей. Незабаром я побачив на сцені і Луначарського... Луначарський говорить добре і, певно, переконливо, тим переконанням, в якому такі розумні люди можуть перекрити голос сумніву загальним покровом аргументів, які звідусюди зустрічають масове схвалення».

А. В. Луначарський, звітуючи Політуправлінню про проведену роботу під час поїздки по Україні, зазначав: «У Полтаві я бачився з т. В. Г. Королєнком, з яким мав велику політичну розмову».

У жовтні 1920 року А. В. Луначарський приїздив на Україну, зокрема на Полтавщину, з інструкторсько-агітаційним поїздом Всеросійського ЦВК «Октябрьская революция». Спільно з М. І. Калініним і М. О. Семашком вони подали велику допомогу місцевим партійним і радянським органам у налагодженні їх роботи. В середині 20-х років Анатолій Васильович знову відвідав Полтаву. Нарком цікавився роботою навчальних закладів міста.

Іменем А. В. Луначарського полтавці назвали одну з площ та вулицю свого міста. Його ім'я присвоєно 3-й Полтавській середній школі.

БУДИНОК, У ЯКОМУ НАВЧАВСЯ М. О. ЩОРС

вул. Сквороди, 1/3

Герой громадянської війни Микола Олександрович Щорс (1895—1919) у 1916 році вчився в Полтаві у Віленському юнкерському училищі. Тепер на будинку училища (нині тут Полтавський ордена Трудового Червоного Прапора сільськогосподарський інститут) встановлено меморіальну дошку.

М. О. Щорс народився у селищі Сновську (тепер м. Щорс Чернігівської області) у робітничій сім'ї. Закінчивши в 1914 році Київську військово-фельдшерську школу, служив у Віленському військовому окрузі. Учасник першої світової війни. 1916 року закінчив Віленське юнкерське училище в Полтаві. У лютому 1918 року сформував у Сновську червоногвардійський загін, який бився проти німецько-кайзерівських окупантів. З вересня 1918 року — командир Богунського полку, з березня 1919 року — командир Першої Української радянської дивізії, з серпня 1919 — 44-ї стрілецької дивізії.

Червоні війська під командуванням М. О. Щорса хоробро билися з окупантами та українськими буржуазними націоналістами, брали участь у визво-

ленні від петлюрівців Чернігова, Києва, Фастова. 30 серпня 1919 року М. О. Щорс загинув у бою в районі Коростеня. Похований у Самарі (тепер Куйбишев).

Відомий партійний, радянський і військовий діяч А. С. Бубнов у некролозі, присвяченому М. О. Щорсу, писав:

«Він був видатним організатором... Талановитий воєначальник, сміливий солдат, стійкий революціонер, він, безперечно, міг бути видатним військовим працівником регулярної армії».

В приміщенні нинішнього сільськогосподарського інституту наприкінці лютого — на початку березня 1918 року працював Центральний Виконавчий Комітет Рад України, який переїхав до Полтави з Києва під час наступу кайзерівських інтервентів.

Разом з ЦВК Рад України до Полтави прибули і розмістилися в будинку колишнього юнкерського училища ЦК Чехословацької соціал-демократичної робітничої партії, ЦК Югослов'янського революційного союзу та штаб Червоної гвардії Югослов'янського революційного союзу. ЦК ЧСДРП був створений у Києві в період боротьби за владу Рад на Україні з колишніх військовополонених чехів і словаків. Його революційно настроєна частина проводила велику роботу по створенню червоногвардійських загонів з чехів і словаків, які героїчно билися проти контрреволюції та німецько-австрійських окупантів.

У боях проти Центральної ради та австро-німецьких окупантів на Україні, зокрема під Полтавою, разом з чехами і словаками брали участь югослов'янські інтернаціоналісти.

ПАМ'ЯТЬ СЕРЦЯ

МЕМОРІАЛ СОЛДАТСЬКОЇ СЛАВИ

парк імені І. П. Котляревського

Подвиг радянських воїнів, які в роки Великої Вітчизняної війни відстояли честь і незалежність Батьківщини, визволили світ від фашистської чуми, — безсмертний. На їх честь споруджуються меморіали, піднімаються пам'ятники і обеліски, палає Вічний вогонь.

З перших днів Великої Вітчизняної війни весь радянський народ піднявся на захист завоювань соціалізму. Натхненником і організатором боротьби трудящих з німецьким фашизмом стала Комуністична партія — керівна і спрямовуюча сила нашого суспільства. Вагомий внесок у розгром ворога зробили і трудящі України, в тому числі Полтавщини.

Трудящі Полтавщини працювали на спорудженні оборонних ліній навколо Кременчука, Полтави та інших міст. Робітничі колективи під керівництвом партійних і радянських органів у важких умовах евакуювали обладнання підприємств у райони Поволжя, Уралу, Сибіру, Казахстану і Середньої Азії, де в короткі строки було налагоджено випуск оборонної продукції.

Виконуючи директиву Раднаркому СРСР і ЦК ВКП(б) від 29 червня та постанову ЦК ВКП(б) від 18 липня 1941 року «Про організацію боротьби в тилу німецьких військ», партійні комітети Полтавської області створили партійне і комсомольське підпілля та партизанські загони. На Полтавщині діяв підпільний обком, 44 райкоми та 120 первинних партійних організацій. Було сформовано комсомольське підпілля: обком комсомолу, 13 райкомів, 27 первинних комсомольських організацій і груп, три територіальних обкоми з центрами в Полтавському, Семенівському і Пирятинському районах.

На окупованій ворогом території діяв 151 партизанський загін.

Понад 76 тисяч жителів міст і сіл Полтавської області брали участь у боях з німецько-фашистськими загарбниками на фронтах Великої Вітчизняної війни. Разом з воїнами всіх націй і народностей нашої багатонаціональної Вітчизни полтавці захищали Москву і Ленінград, громили ворога під Сталінградом і на Курській дузі, на «Малій землі», форсували Дніпро і визволяли столицю Радянської України Київ, завдавали ударів по фашистських угрупованнях на Віслі і Одері, визволяли від фашистів Польщу, Болгарію, Угорщину, Румунію, Чехословаччину, Югославію. Вони добивали ненависного ворога у його власному лігві.

На Полтавщині народилися, проживали або проживають 237 Героїв Радянського Союзу, серед них 5 двічі удостоєні цього високого звання. В числі Героїв Радянського Союзу — 10 уродженців Полтави.

Свято зберігають полтавці пам'ять про героїв.

Меморіал Солдатської Слави в Полтаві — це величний пам'ятник тим, хто загинув на фронтах Великої Вітчизняної, це пам'ятник воїнам різних національностей, які віддали життя за визволення українського міста. Тут сплять вічним сном герої-партизани і підпільники, мирні жителі міста — жертви фашизму.

Піднісся у голубинь неба гранітний обеліск, як лезо солдатського штика. Поруч — воїн-визволитель із щитом, що символізує доблесть і перемогу. На

обеліску напис: «Слава героїв безсмертна». Біля підніжжя пам'ятника палає Вічний вогонь.

Автори пам'ятника — скульптори Е. М. Кунцевич та І. В. Мезенцев, архітектори Г. М. Кислий і Л. С. Вайнгорт.

Меморіал відкрито у жовтні 1969 року, напередодні двадцятип'ятиріччя визволення України від фашистських загарбників. Вічний вогонь запалив від факелу, доставленого з могили Невідомого солдата в Києві, двічі Герой Радянського Союзу, учасник визволення Полтавщини, генерал-полковник О. І. Родімцев.

Поруч з Вічним вогнем — могили секретарів Полтавського підпільного обкому С. Ф. Кондратенка та Г. Ф. Яценка.

...Наприкінці листопада 1941 року Миргородський партизанський загін об'єднався з Гадяцьким та із загonom І. Й. Копьонкіна, що був створений у Запорізькій області. Очолив об'єднаний загін І. Й. Копьонкін, комісаром призначили Г. О. Іващенко. У загоні весь час перебували секретарі Полтавського підпільного обкому С. Ф. Кондратенко та Г. Ф. Яценко, секретар Гадяцького райкому партії В. М. Степаненко.

Партизани і підпільники завдавали гітлерівцям значних втрат у живій силі і бойовій техніці, пускали під укіс ешелони, руйнували мости. Населення області брало активну участь у зриві планів окупантів.

За допомогу партизанам фашисти спалили села Баранівку Шишацького району, Велику Обухівку та Сакалівку Миргородського району, закатували сотні мирних громадян. Та ніщо не могло здолати гордий дух волелюбних радянських людей. Народна боротьба набувала все ширшого розмаху.

В середині січня 1942 року фашисти натрапили на слід підпільного обкому партії. 17 січня у жорстокому нерівному бою біля хутора Веселого загинула група партизанів Гадяцького загону. В цьому бою полягли перший секретар Полтавського підпільного обкому КП(б)У С. Ф. Кондратенко та секретар обкому Г. Ф. Яценко.

Під гранітною глибою спить вічним сном командуючий 4-ю гвардійською армією генерал-лейтенант О. І. Зигін — один з прославлених радянських полководців, війська під командуванням якого брали участь у визволенні Полтавщини від фашистів. Він загинув на території Полтавської області 27 вересня 1943 року.

Тут похований Герой Радянського Союзу командир 302-ї стрілецької дивізії гвардії полковник М. П. Кучеренко — уродженець села Білухівка Карлівського району та його син лейтенант М. М. Кучеренко. Дивізія під командуванням М. П. Кучеренка брала участь у визволенні Донбасу, форсувала Дніпро і визволяла Київ, Тернопіль, Краків. Загинув полковник М. П. Кучеренко разом із сином-ад'ютантом у бою на річці Одер під Вроцлавом. Останки їх було перевезено до Полтави. 6 квітня 1945 року М. П. Кучеренку посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

На полтавській землі загинули і поховані заступник командуючого артилерією фронту по політчастині полковник В. Ф. Балакін, гвардії полковники А. І. Холодний, А. М. Ляхов, полковник П. Ф. Фурсов, військові кореспонденти газети «Правда» письменник П. О. Лідов і фотокореспондент С. М. Струнников, кореспондент газети «Известия» О. О. Кузнецов.

Ще в чорні дні окупації полтавці познайомилися з листівкою, у якій було передруковано нарис з газети «Правда» про подвиг Тані — Зої Космодем'янської, страченої фашистами в селі Петрищево Верейського району Московської області. Автором нарису був Петро Лідов.

Деякий час у степу під Полтавою розміщався аеродром, на якому базувалися американські «літаючі фортеці». У червні 1944 року військовий кореспондент газети «Правда» майор П. О. Лідов та його фронтові друзі — військовий фотокореспондент «Правди» лейтенант С. М. Струнников і кореспондент газети «Известия» капітан О. О. Кузнецов прибули до Полтави, щоб взяти інтерв'ю у американських льотчиків.

Кореспонденти взяли перші інтерв'ю, зробили деякі фото. А наступного дня на полтавський аеродром налетіли фашистські «юнкери». Під час нальоту смертю хоробрих загинули Петро Лідов і його друзі.

Смертельно поранений на полтавській землі і похований у Полтаві командир 13-го гвардійського стрілецького полку 13-ї гвардійської стрілецької дивізії полковник Д. І. Паніхін, уродженець села Паніхінці Шабалінського району Кіровоцької області. За героїзм і мужність він був нагороджений орденами Червоного Прапора, Червоної Зірки, Суворова III ступеня, Олександра Невського та багатьма медалями.

Чатують вічний спокій плакучі верби над могилами гвардії полковника, заступника командира 13-ї гвардійської стрілецької дивізії П. В. Гаєва з Свердловська, який брав участь у звільненні Полтави і Полтавщини від фашистів; гвардії полковника П. Ф. Фурсова з села Липівка Добровського району Рязанської області — хороброго командира артилеристів 113-ї гвардійської стрілецької дивізії; полковника П. Я. Барбіна з Ташкента, який командував артилерією 33-го стрілецького корпусу.

У братських могилах пережахоронені останки воїнів Червоної Армії, які полягли в боях за Полтаву у 1941 та 1943 роках. Їхні прізвища золотом викарбовані на гранітних плитах.

Меморіальне кладовище — священне місце для всіх полтавців. У річниці визволення міста — 23 вересня — і в День Перемоги сюди приходять тисячі полтавців і гостей міста. Біля меморіала Солдатської Слави присягають на вірність Вітчизні молоді офіцери. А за могилами доглядають піонери 27-ї Полтавської середньої школи. Червоні слідопити листуються з сім'ями загиблих воїнів, влаштовують зустрічі з визволителями Полтави та рідними полеглих героїв.

Тут дають клятву гідно нести естафету старших поколінь і примножувати бойові традиції комсомольці і піонери.

Пам'ять про героїв увічнена у назвах вулиць і площ міста, шкіл і організацій, піонерських дружин.

Неподалік від Меморіалу Солдатської Слави — захоронення 10 тисяч радянських громадян, розстріляних гітлерівцями. Тут до 50-річчя Великого Жовтня споруджено стелу із зображенням скорботної жінки. Автори пам'ятника жертвам фашизму скульптор М. О. Чернецький, архітектори Л. С. Вайнгорт, П. С. Гулич, І. І. Фомін.

Меморіальна дошка встановлена на приміщенні середньої школи № 16 імені Героя Радянського Союзу Г. С. Кагамлика, де у червні—вересні 1941 року був призовний пункт військкомату.

СТЕЛА ВОЇНАМ—ВИЗВОЛИТЕЛЯМ ПОЛТАВИ

Петровський парк

З Петровським парком пов'язано багато славних сторінок історії міста. Парк урочисто відкрито 1909 року на честь 200-річчя Полтавської битви.

В центрі парку — братська могила, де поховані активні учасники боротьби за владу Рад на Полтавщині, герої громадянської війни.

Біля центрального входу в парк височить стела воїнам-визволителям, що ніби проросла з величезного букета різнобарвних квітів.

Цей пам'ятник нагадує про вересневі дні 1943-го...

Після поразки на Волзі та Курській дузі фашистське командування намагалося хоч на деякий час стримати наступ Червоної Армії. Гітлерівці уперто трималися за Полтаву. Навколо міста вони спорудили укріплення, заздалегідь підготували позиції на правому березі Ворскли. Підступи до річки ворог прикривав сильним артилерійським і мінометним вогнем. Фашистське командування кинуло в Полтаву з резерву свіжі частини 106-ї піхотної дивізії, танкової дивізії СС «Рейх» та інші. Міський гарнізон було збільшено майже вдвоє. Фашисти широко застосовували загородження, підривали залізничні колії, мости, створювали мінні поля.

Та ніякі зусилля ворога вже не могли стримати наступу радянських воїнів.

Частини Червоної Армії, діючи сміливо й рішуче, громили гітлерівців, захоплювали опорні пункти.

20 вересня 1943 року війська Степового фронту вели бої вже на підступах до Полтави. 5-а гвардійська і 53-а армії обходили місто з півночі і півдня.

На 21 вересня було визволено понад 250 населених пунктів Полтавщини. 53-а армія під командуванням генерал-лейтенанта І. М. Манагарова і 5-а гвардійська армія генерал-лейтенанта О. С. Жадова вийшли на лівий берег Ворскли.

Перед наступом у 95-у гвардійську стрілецьку дивізію прибув командуючий Степовим фронтом І. С. Конєв, пізніше — Маршал Радянського Союзу, двічі Герой Радянського Союзу. Воїнам розповіли про важливість полтавської операції та про чорні наміри гітлерівського генерала Манштейна зруйнувати місто, а всіх жителів вигнати за Дніпро.

Вночі у підрозділах відбувалися мітинги. Бійці знайомилися з відозвою командування 53-ї армії, в якій говорилося:

«Доблесні воїни армії, герої Белгорода і Харкова!

Перед вами Полтава. Місто, овіяне славою історичної перемоги російської зброї. Тут, на полях Полтави в 1709 р. російські війська, керовані Петром Першим, наголову розбили шведських загарбників.

Полтавська битва увійшла в світову історію як символ могутності російського народу, його згуртованості і вміння перемагати небезпечного і сильного ворога.

Хоробрі і вірні сина Вітчизни!

В цей час вирішальної битви за визволення м. Полтави від проклятих пімецьких загарбників пам'ятайте, що, борючись за Полтаву, ви б'єтеся за Москву — столицю нашої Батьківщини, за свободу і незалежність нашого народу...

Воїни армії! В битві за Полтаву прославимо ще раз наші бойові знамена!..»

На світанку 22 вересня війська 5-ї гвардійської та 53-ї армій почали форсувати Ворсклу. До вечора цього ж дня війська 53-ї армії, незважаючи на сильний артилерійський, мінометний та кулеметний вогонь ворога, атакували його позиції на правому березі Ворскли і оволоділи околицями міста — Герівкою, Климівкою, Східною, Козубами.

Першими у Полтаву прорвалися розвідники 92-ї гвардійської стрілецької дивізії на чолі з старшим лейтенантом Скачком та розвідники 84-ї стрілецької дивізії сержант Мухін і рядовий Коншалов. О третій годині ночі група Скачка пробралася до Жовтневого парку, і розвідник Іван Білих підняв Червоний прапор над пам'ятником Слави. Мухін і Коншалов установили прапор на одному з приміщень у центрі міста.

Слідом за розвідниками з різних боків до міста прорвалися штурмові загони 92-ї гвардійської, 84-ї стрілецької та 9-ї гвардійської повітряно-десантної дивізій. На ранок 23 вересня Полтава була очищена від гітлерівців.

У Жовтневому парку біля пам'ятника Слави полтавці зустрічали своїх визволителів. Це була незабутня, хвилююча зустріч. Гарячі слова любові і подяки, обійми, сльози, квіти.

У височинь підвіся, виростає
З глибини землі з граніту обеліск.
Визвольників Полтава зустрічає.
На тлі руїн — живого сонця блиск,—

писав поет Олекса Ющенко,—

Бійці проходять спалену алею,
Ім пам'ятник росте і йде хвала...
Над переритою снарядами землею,
Над попелом, над мукою твоєю
Вінок дочка Полтави піднесла.

Частинам і з'єднанням, які особливо відзначилися у боях за визволення міста, присвоєно найменування Полтавських. На їх честь 1967 року відкрито стелу (автор — архітектор П. С. Гумич). З одного боку стели викарбувано слова «Воїнам-визволителям» та назви військових частин, що брали участь у визволенні Полтави: гвардійська 13-а Червонопрапорна і ордена Леніна стрілецька дивізія; 66-а, 84-а, 95-а, 97-а гвардійські стрілецькі дивізії; 42-а легкоартилерійська бригада, 294-а винищувальна авіаційна та 266-а штурмова авіаційна дивізії; 301-й винищувальний протитанковий артилерійський полк; 431-й інженерний батальйон; 57-й танковий полк; 9-а гвардійська повітряно-десантна дивізія.

З протилежного боку напис: «Доблесним з'єднан-

ням і частинам Радянської Армії, які 23 вересня 1943 року возволили місто від фашистських загарбників і названі Полтавськими».

Воїнам-героям, які форсували у вересні 1943 року Ворсклу і під шквальним вогнем ворога пробилися до Полтави, біля села Кротенки встановлено пам'ятник.

Стрімко піднімається у височінь над Ворсклою чотиригранний обеліск, споруджений до 50-річчя Великого Жовтня. Він виріс поруч з гранітним пам'ятником російській армії, що переправлялася на правий берег Ворскли 1709 року, напередодні Полтавської битви. Автор обеліска — архітектор Н. Ф. Калашникова.

БУДИНОК, У ЯКОМУ ВЧИВСЯ ГЕРОЙ РАДЯНСЬКОГО СОЮЗУ

М. Ф. ВАТУТІН

Жовтнева вул., 40

«У цьому будинку в 1920—1922 рр. навчався на піхотних курсах видатний радянський військовий діяч, Герой Радянського Союзу, генерал армії Микола Федорович Ватутін». Меморіальна дошка з білого мармуру з таким написом встановлена на будинку, де нині міститься Полтавське вище зенітне ракетне командне Червонопрапорне училище імені генерала армії М. Ф. Ватутіна. Ім'ям Ватутіна названо вулицю в Полтаві та вісім колгоспів на території області.

Народився М. Ф. Ватутін (1901—1944) в селі Чепухіно, нині Курської області. Навчаючись на Полтавських піхотних курсах, відкритих у перші роки Радянської влади в колишньому приміщенні Петровського Полтавського кадетського корпусу, М. Ф. Ватутін, як і всі курсанти школи, брав участь у боротьбі проти махновських і куркульських банд на території губернії. У вересні 1943 року радянські війська під командуванням М. Ф. Ватутіна визволяли територію Полтавщини від німецько-фашистських загарбників.

Приміщення колишнього Петровського кадетського корпусу має цікаву історію. Після визволен-

ня Полтави від пеглорівців, у січні 1919 року тут розгашувалися курси інструкторів відділу всеобучу.

З квітня 1920 року у цьому приміщенні розмістилися переведені з Черкас піхотні командні курси, які в травні були перейменовані на Полтавські піхотні командні курси.

В роки громадянської війни червоні курсанти брали участь у розгромі банд в районі Валок Харківської губернії, під Коломаком, на околицях Полтави, вели агітацію серед населення за вступ до лав Червоної Армії.

1 жовтня 1922 року на випуску курсантів був присутній командуючий військами України і Криму М. В. Фрунзе, під керівництвом якого червоні курсанти в 1921 році брали участь у розгромі банди Махна на території Полтавщини.

Напередодні Великої Вітчизняної війни у цьому приміщенні працювало Полтавське тракторне училище, реорганізоване в роки війни у танкове. На початку серпня 1941 року з курсантів і добровольців був сформований Зведений полк, який очолив вихованець училища кремлівських курсантів І. А. Черенков. У серпні полк зайняв оборону на лівому березі Дніпра, від Келеберди до Орлика. Протягом двох тижнів курсанти і командири — комуністи та комсомольці — зривали всі спроби гітлерівців організувати переправу через Дніпро.

19 серпня, коли підійшли резерви, полк був терміново перекинутий під Кременчук, а згодом в район Дніпропетровська. На Дніпропетровщині бійці і командири полку виявили героїзм і мужність у запеклих боях з фашистами, особливо в районі міста Нижньодніпровська. У боях з переважаючими силами ворога полк втратив багатьох своїх воїнів. За героїзм і мужність велику групу бійців і командирів було нагороджено орденами і медалями.

В рядах Зведеного полку ПТУ поруч билися полтавець В. Шкарупа, москвич В. Ігонін, Л. Лазикян з Єревана, І. Середа з Бреста та багато інших воїнів з різних куточків Батьківщини.

**ПАМ'ЯТНИК
ГЕНЕРАЛ-ЛЕЙТЕНАНТУ**

О. І. ЗИГІНУ

п.л. Зигіна

На площі, що розташована на схрещенні Решетилівського і Зіньківського шосе і носить ім'я генерал-лейтенанта О. І. Зигіна, споруджено пам'ятник прославленому полководцю, який загинув на полтавській землі.

Бронзова скульптура генерала встановлена на високому круглому постаменті. Його оперізує бронзовий барельєф, на якому викарбувано: «Генерал-лейтенант Олександр Іванович Зигін. 1896—1943». На барельєфі — епізоди з історії Великої Вітчизняної війни. Скульптори зобразили прославленого генерала у бронзі так, ніби він крокує, дивлячись у далину: без кашкета, шинель розстебнута, права рука піднята до одвороту шинелі, ліва — злегка занесена назад і стиснута в кулак. Нижня прямокутна частина пам'ятника і площадка навколо нього облицьовані гранітом. На площадці перед пам'ятником — бронзовий вінок з написом: «Від трудящих Полтави».

Автори пам'ятника скульптори — лауреат Ленінської та Державної премій СРСР Л. Ю. Кербель та лауреат Державної премії СРСР В. Ю. Цигаль.

Народився доблесний командир далеко від Полтавщини, на Дону. В роки громадянської війни відстоював молоду Країну Рад. З 1918-го — боєць Червоної Армії. У жовтні 1919 року його прийняли до лав більшовицької партії. Командував ротою, полком, був начальником штабу бригади, командиром бригади, помічником начальника оперативної частини штабу армії, брав участь у боях проти військ Краснова, Денікіна, Врангеля, громив банди Сичова і Андріанова. Нагороджений орденами Червоної Зірки, Червоного Прапора.

4-а гвардійська армія, якою командував О. І. Зигін, визволяла від німецько-фашистських загарбників Лівобережну Україну, в тому числі й Полтавщину.

Герой поліг смертю хоробрих 27 вересня 1943 року на підступах до Дніпра. Біля села Кириківки,

на місці загибелі талановитого командира, споруджено обеліск. Правління колгоспу Кириківки встановило премію імені генерала Зигіна, яка вручається кращим трудівникам.

Іменем Зигіна названо одну з вулиць Полтави.

**МЕМОРІАЛЬНА ДОШКА
НА ЧЕШТЬ
ГЕРОЯ РАДЯНСЬКОГО СОЮЗУ
І. К. ЛЕТИ**

вул. Сквороди, 18

Ілля Кузьмич Лета (1907—1970) народився в селі Жабки (нині Луценки Лохвицького району) в родині бідняка. Навчався у сільськогосподарській профшколі, потім — у Полтавському сільськогосподарському інституті. У 1932 році був призваний до лав Червоної Армії. Закінчив Київське артилерійське училище. Громив японських самураїв біля озера Хасан, а з липня 1941 року бився против фашистських загарбників: брав участь у форсуванні Дніпра, визволенні Києва, міст і сіл Прикарпаття, Польщі. 1672-й винищувально-протитанковий артилерійський полк, яким командував підполковник І. К. Лета, пройшов славний бойовий шлях у складі військ 1-го Українського фронту. Особливо відзначилися артилеристи в боях за місто Чортків, де вони вивели з ладу 15 ворожих танків. 4 квітня 1944 року артилеристи відбили чотири атаки ворога. Підполковник Лета, поранений, продовжував керувати боєм. Гітлерівці підходили до гармат на 20—25 метрів, але кожного разу смільчаки відбивали їх напад зливою вогню.

Наступного дня ворогові вдалося прорватися на західну околицю міста, та влучний вогонь артилеристів примусив їх знову відступити. Фашисти залипили на полі бою підбиті танки, бронетранспортери, сотні трупів.

За вміле керівництво боєм, мужність і героїзм підполковнику І. К. Леті 23 вересня 1944 року присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Ілля Кузьмич дійшов до Берліна, а потім до 1959 року продовжував службу в рядах Радянської Армії. Останні роки жив у Полтаві, проводив велику патріотично-виховну роботу серед молоді.

На приміщенні сільськогосподарського технікуму, де навчався Герой, встановлена меморіальна дошка.

**МЕМОРІАЛЬНА ДОШКА
НА ЧЕСТЬ
ГЕРОЯ РАДЯНСЬКОГО СОЮЗУ
В. М. НІКОЛАЄНКА**

п.л. Слави, 1

Меморіальна дошка з сірого граніту на приміщенні Полтавського технікуму транспортного будівництва розповідає про те, що у 1935—1939 роках тут навчався Герой Радянського Союзу Володимир Миронович Ніколаєнко (1920—1944). Народився він у Полтаві, в сім'ї залізничника. Юнака вабило небо, і одночасно з технікумом Володимир закінчив курси при міському аероклубі. В 1939 році вступив до Краснодарської авіаційної школи імені В. П. Чкалова, де й застала його Велика Вітчизняна війна.

В. М. Ніколаєнко брав участь у боях проти фашистів у складі 98-го гвардійського Окремого авіаційного полку дальньої розвідки резерву Головного Командування Червоної Армії. З травня 1942 по січень 1944 року В. М. Ніколаєнко здійснив 90 бойових вильотів на розвідку глибокого тилу ворога, виявив і сфотографував 108 аеродромів, 193 залізничні вузли і станції, 1315 танків, 1840 кілометрів оборонних рубежів, 56 батальйонів піхоти та інші об'єкти ворога.

17 січня 1944 року під час виконання чергового завдання літак відважного сокола атакували шість ворожих винищувачів. У цьому нерівному бою він загинув. За мужність і відвагу, виявлені в боях з фашистськими загарбниками, гвардії молодшому лейтенанту В. М. Ніколаєнку 13 квітня 1944 року посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Про бойові подвиги безстрашного воїна розповідають матеріали, зібрані у Ленінській кімнаті технікуму.

МОГИЛА
ГЕРОЯ РАДЯНСЬКОГО СОЮЗУ
Г. Я. ТІКУНОВА
вул. Фрунзе, міське кладовище

Герой Радянського Союзу Григорій Якович Тікунов (1916—1972) народився в селі Любимівці Машівського району Полтавської області. Напередодні війни він працював завідувачем відділом Полтавського обкому ЛКСМУ. В рядах Червоної Армії з липня 1941 року. Після закінчення Харківського військово-політичного училища з жовтня того ж року був політруком роти 368-го саперного батальйону, а після закінчення Казанського танкового училища — командиром танкової роти 36-ї танкової Червонопрапорної ордена Суворова бригади; воював на Брянському, Воронежському, Південно-Західному та 1-му Білоруському фронтах.

У січні 1945 року, коли 36-а танкова бригада прорвала оборону противника в районі польського містечка Радом, командир танкової роти гвардії капітан Г. Я. Тікунов одержав завдання обійти місто з тилу і захопити залізничну станцію. Це завдання було блискуче виконано. Танкісти під командуванням Г. Я. Тікунова захопили і розмінували міст на річці Варті, притоці Одера, і утримували його до підходу передових частин Червоної Армії; брали участь у розгромі ворожого угруповання в районі Познані, у форсуванні Одера.

За високу командирську майстерність, за мужність і відвагу Г. Я. Тікунову 27 лютого 1945 року присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Герой закінчив війну у Берліні. Після війни працював у Полтавському інженерно-будівельному інституті.

Пам'ятник Г. Я. Тікунову встановлено 1972 року.

**ПАМ'ЯТНИК СТУДЕНТАМ
І СПІВРОБІТНИКАМ
ІНЖЕНЕРНО-БУДІВЕЛЬНОГО
ІНСТИТУТУ,
ЯКІ ЗАГИНУЛИ В РОКИ
ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ**
Першотравневий просп., 24

Пам'ятник відкрито напередодні 30-річчя Перемоги на території інституту. У центрі його — горельєфи солдата і дівчини. Поруч п'ять білих мармурових плит, на яких викарбувано назви міст-героїв. На чотирикутній тумбі з сірого граніту написи: «Памяти павших за Родину» і «1941—1945». Праворуч на уламку сірого граніту викарбувано прізвиська полеглих.

Автори пам'ятника: скульптор М. О. Чернецький та архітектор В. А. Тригубов.

У 1975 році в інституті відкрито музей, експонати якого розповідають про історію інституту. Один з центральних стендів присвячено учасникам Великої Вітчизняної війни. Тут близько 100 фотографій колишніх студентів та співробітників інституту — учасників війни.

Свято зберігають пам'ять про полеглих студентів і викладачів ті, хто прийшли до інституту після зволення Полтави, відновлювали його, відроджували Полтаву, інші міста і села, освоювали цілині землі, хто працює на багатьох новобудовах країни. Про діяльність комсомольсько-молодіжних організацій і студентських будівельних загонів розповідають медалі, вимпели та інші нагороди, що експонуються у музеї. Ряд експонатів свідчить про велику патріотично- і інтернаціонально-виховну роботу, що проводиться у вузі. Серед них Червоний прапор переможця у соціалістичному змаганні, вручений колективу учбового закладу Полтавським міським комітетом Компартії України та міськвиконкомом; Почесна грамота колективу ДТСААФ за підписом тричі Героя Радянського Союзу, генерал-полковника авіації І. М. Кожедуба; вимпели, яких були удостоєні студентські будівельні загони в Народній Республіці Болгарії; грамота Президії правління Українського

товариства охорони пам'ятників історії та культури — нагорода на честь 30-річчя Перемоги за активну участь в охороні пам'ятників Великої Вітчизняної війни.

В музеї збираються на свої ювілеї випускники інституту, проводяться бесіди на теми патріотичного та інтернаціонального виховання молоді, вручаються комсомольські квитки.

**ОБЕЛІСК СТУДЕНТАМ
І СПІВРОБІТНИКАМ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО
ІНСТИТУТУ,
ЯКІ ПОЛЯГЛИ В РОКИ
ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ**
вул. Сквороди, 1/3

Пам'ятник являє собою обеліск з чорного лабрадориту чотирикутної форми. На обеліску викарбувано слова: «Ніхто не забутий, ніщо не забуде». Навколо обеліску — стрункі вічнозелені ялинки. Гранітна площадка обрамлена чорним лабрадоритом. Перед пам'ятником на плиті викарбувана п'ятикутна зірка і дати: «1941—1945».

Відкрито пам'ятник 1970 року на території ордену Трудового Червоного Прапора сільськогосподарського інституту — одного з найстаріших вузів міста.

В перші дні війни багато студентів вузу добровольцями пішли на фронт. Про подвиги героїв — захисників Вітчизни розповідають експонати музейної кімнати, відкритої в 1970 році. Тут зберігаються портрети колишніх студентів і викладачів інституту, які пройшли фронтовими шляхами Великої Вітчизняної війни. Серед них Герой Радянського Союзу генерал-майор П. О. Юрченко, рядовий І. П. Широких, майор В. В. Рудь, медсестра К. М. Орел-Лінська та інші.

**ПАМ'ЯТНИК РАДЯНСЬКИМ
МЕДИКАМ — УЧАСНИКАМ
ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ**

вул. Шевченка, 25

Пам'ятник відкрито на подвір'ї Полтавського медичного стоматологічного інституту 23 вересня 1977 року — у день визволення міста від гітлерівських загарбників. Цей учбовий заклад створений на базі одного з факультетів Харківського медичного інституту 1967 року. Викладачі і студенти молодого вузу продовжують традиції ХМІ, підтримують контакти з його випускниками.

Пам'ятник лаконічний і простий за змістом: медсестра вносить з поля бою пораненого. На одній з дощок п'єдесталу викарбувано імена відважних бійців — воїнів у білих халатах, які віддали своє життя за щастя народу. На двох інших: «1941—1945» та «Вічна слава радянським медикам — героям Великої Вітчизняної війни».

Проект скульптури виготовив студент стоматологічного факультету Віктор Соколов, архітектор В. Губар.

**ПАМ'ЯТНИК РОБІТНИКАМ
ТУРБОМЕХАНІЧНОГО ЗАВОДУ,
ЯКІ ЗАГИНУЛИ У РОКИ
ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ**

Павленківська пл.

Один з найбільших у місті Полтавський турбомеханічний завод, колишній «Метал», заснований 1889 року. Робітники підприємства брали участь у революції 1905—1907 років, відстоювали Радянську владу від інтервентів та внутрішньої контрреволюції в роки громадянської війни. У 1941 році завод був евакуйований до Саратова. Там разом ще з трьома підприємствами в небачено короткі строки почав виготовляти продукцію для фронту, для перемоги над ненависним ворогом.

Трудовий колектив пишається тим, що тут у двадцяті — на початку тридцятих років працював

токаря О. О. Баленко, який згодом закінчив авіаційне училище і в роки Великої Вітчизняної війни прославився у боях з ворогом. Він пройшов славний шлях від рядового льотчика до генерала. Уже в перших боях виявив кмітливість, хоробрість, глибокі знання, вміння орієнтуватися у найскладніших умовах. У період розгортання партизанського руху на Україні за завданням Генерального штабу Червоної Армії О. О. Баленко розкидав над Києвом, Кременчуком, Ніжином 10 мільйонів листівок. За три роки він здійснив 203 бойових вильоти.

За зразкове виконання бойових завдань командування і виявлені при цьому мужність та відвагу 5 листопада 1944 року О. О. Баленку було присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

В. Г. Гринь, нині підполковник запасу, за героїзм, виявлений в боях під час прориву блокади Ленінграда, нагороджений орденами Олександра Невського і Вітчизняної війни I ступеня.

Багато інших трудівників заводу билися з ворогом на фронтах Великої Вітчизняної війни.

У майстерні, влаштованій на території заводу під час окупації, працював один з активних членів групи «Нескорена полтавчанка» Леонід Пузанов.

Тим, хто віддав життя у боротьбі з фашизмом за свободу та незалежність нашої Вітчизни, у ювілейному 1977 році споруджено пам'ятник. На гранітній стелі викарбувано їх імена.

Архітектор пам'ятника — Л. Левін.

**СТЕЛА НА ЧЕШТЬ ВОІНІВ —
РОБІТНИКІВ
ТЕПЛОВОЗОРЕМОНТНОГО ЗАВОДУ
*Південний вокзал***

Перед адміністративним будинком тепловозоремонтного заводу зведена стела на честь робітників підприємства, які загинули в роки громадянської та Великої Вітчизняної воєн. Автори її — архітектори О. А. Шумилін та Г. А. Негай.

На стелі зображено силуети двох солдатів, один — у будьонівці, другий — у касці. Бронзою написані

прізвища робітників, які не повернулися з полів кровопролитних битв.

Слова поета Р. Рождественського, викарбувані на стелі:

«Згадаймо усіх поіменно,
Горем згадаймо своїм.
Це потрібно не мертвим,
Це потрібно живим»,—

яскраво відбивають почуття робітників підприємства, славного своїми революційними, бойовими і трудовими традиціями.

Одне з найкрупніших підприємств міста — тепло-восторемонтний завод імені А. О. Жданова веде свій початок від залізничних майстерень, відкритих 1871 року для обслуговування Харківсько-Миколаївської залізниці. Робітники майстерень брали активну участь у революційній боротьбі проти царизму. У 1883 році відбувся перший великий страйк трудівників майстерень. Тут було створено перший в Полтаві марксистський гурток.

Робітники майстерень билися на барикадах першої російської революції, виступили активними борцями за владу Рад, вписали яскраву сторінку в історію громадянської війни на Полтавщині.

З початком Великої Вітчизняної війни сотні робітників підприємства пішли на фронт. Більше тисячі робітників, інженерів, техніків заводу записалися у батальйон народного ополчення і винищувальний загін для боротьби з фашистськими парашутистами і диверсантами.

На заводі був обладнаний бронепоезд «Маршал Будьонний», до складу якого влилися переважно комуністи і комсомольці.

18 серпня 1941 року бронепоезд вийшов на бойове завдання у район станції Потоки. В ті дні на бронепоезді побував командуючий військами Південно-Західного напрямку Маршал Радянського Союзу С. М. Будьонний.

Свій героїчний бойовий шлях бронепоезд закінчив 4 вересня 1941 року біля села Підлужжя Кременчуцького району. На місці нерівного бою бронепоезда з переважаючими силами ворога встановлено обеліск,

ПАМ'ЯТНИК
НЕСКОРЕНИМ ПОЛТАВЦЯМ
різ вулиць Котляревського
та Пушкіна

Члени полтавської комсомольсько-молодіжної групи «Нескорена полтавчанка», яку очолювала комсомолка Ляля Убийвовк, вписали яскраву сторінку в літопис боротьби радянського народу проти фашистських загарбників.

Ляля Убийвовк у 1937 році закінчила середню школу № 10 у Полтаві і навчалася у Харківському університеті імені О. М. Горького, була активним комсомольським вожаком. Опинившись на окупованій ворогом території, вона очолила підпільну комсомольську групу. Вірними однодумцями Лялі Убийвовк стали Сергій Сапіго, Сергій Іллєвський, Леонід Пузанов, Валентин Сорока, Борис Серга, які й склали штаб підпільної комсомольсько-молодіжної групи. Всього до групи входило близько 20 чоловік.

Під керівництвом комуністів підпільники розгорнули активну діяльність. Вони слухали по радіо голос Москви, приймали і розповсюджували серед населення повідомлення Радінформбюро, поширювали листівки, визволяли із таборів смерті військовополонених, встановили зв'язок з партизанами, добували зброю для більш рішучих дій. Листівки з підписом «Нескорена полтавчанка» кликали до активної боротьби проти гітлерівських загарбників, вселяли віру в неминучу перемогу Червоної Армії.

Дії «Нескороної полтавчанки» наводили жах на окупантів та їх прислужників. У люгій ненависті вороги збивалися з ніг, щоб натрапити на слід патріотів. У травні 1942 року гітлерівці заарештували їх. Підпільники були піддані нелюдським тортурам, але трималися стійко. Із в'язниці Ляля писала рідним: «Шансів вийти звідси я маю дуже й дуже мало. Я, звичайно, голови не втрачаю, якщо вдасться — вийду. Але ціною підлості я не буду купувати життя».

В іншому листі, написаному в ніч з 24 на 25 травня 1942 року, вона писала: «Сьогодні, завтра, я не знаю, коли, мене розстріляють за те, що я не можу

йти проти своєї совісті, за те, що я комсомолка. Я не боюся смерті і помру спокійно.

Я твердо знаю, що вийти звідси я не зможу. Повірте, я пишу не згарячу і зовсім спокійна. Обіймаю вас усіх в останній раз і міцно, міцно цілую. Я не самотня і відчуваю навколо себе багато любові і турбот. Вмирати не страшно. Цілую всіх від усього серця. Ляля».

26 травня 1942 року шість найбільш активних членів групи — Ляля Убийвовк, Сергій Сапіго, Сергій Іллевський, Леонід Пузанов, Борис Серга та Валентин Сорока були розстріляні.

За особливі заслуги перед Батьківщиною, мужність і відвагу, виявлені в боротьбі проти німецько-фашистських загарбників, Лялі Убийвовк присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Герої загинули, але їх справу продовжували багато інших патріотів.

В місті під час окупації діяли підпільні патріотичні антифашистські групи Т. П. Сіриченка, І. П. Токаря, Я. М. Мисецької. Активною була й діяльність молодіжної групи на чолі з Й. Й. Баяном та О. П. Лімовим.

Підпільна розвідувальна група А. В. Марченка-Соколенка збирала і передавала Радянському військовому командуванню зведення про концентрацію сил ворога, наявність ворожих аеродромів та кількість літаків на них, розташування баз, складів, штабів, про рух ворожих ешелонів з живою силою і технікою.

28 жовтня 1967 року у центрі Полтави, на розі вулиць Котляревського та Пушкіна, відкрито пам'ятник нескореним полтавцям.

На сірому гранітному постаменті, увінчаному скульптурним портретом Лялі Убийвовк, напис: «Нескореним полтавчанам жити у віках», а поруч імена шести героїв: Лялі Убийвовк, Сергія Сапіги, Сергія Іллевського, Леоніда Пузанова, Бориса Серги, Валентина Сороки, які загинули у катівнях гестапо.

Автори пам'ятника — скульптори Л. Г. Жуковська, К. С. Посполитак, Д. Г. Сова, архітектор В. А. Пасічний.

При відкритті пам'ятника у постамент його було вмуровано лист трудящих Полтави нащадкам 2017 року із заповітом бути гідним подвигу великого радянського народу. У листі, зокрема, говориться:

«Вам, поколінню ХХІ в., довіряємо ми наші прапори, довіряємо життя на землі. Залишаючи свій заповіт, ми хочемо, щоб і через тисячоліття пам'ятали про подвиг великого радянського народу... Ми, діти і внуки героїв Жовтня, які відстояли честь і свободу нашої Батьківщини, продовжувачі бойової слави молодогвардійців, героїв Бреста і Волгограда, сивиною їх матерів, життям своїм, священним для нас Червоним прапором у вірності справі Леніна, справі Комуністичної партії клянемося!

Ніколи і нікому не дозволимо посягнути на кордони нашої Батьківщини. Приймавши революційну естафету батьків і дідів, ми будемо кріпити могутність Радянської Батьківщини, її велич і славу.

...Пам'яттю нескорених полтавчан, трудовими і бойовими подвигами своїх батьків все життя, всі сили віддати будівництву комунізму клянемося».

Про нескорених полтавців розповідають експонати одного із залів Полтавського краєзнавчого музею, їх іменами названі вулиці міста.

**БУДИНОК,
ДЕ ЗНАХОДИВСЯ ШТАБ
ПІДПІЛЬНОЇ
КОМСОМОЛЬСЬКО-МОЛОДІЖНОЇ
ГРУПИ
«НЕСКОРЕНА ПОЛТАВЧАНКА»**

Першогравневий просп., 5

На невеликому одноповерховому будинку, у якому в роки війни жила сім'я Іллєвських, 1959 року встановлена біла мармурова меморіальна дошка з написом: «У цьому будинку з листопада 1941 по травень 1942 року під час німецько-фашистської окупації містився штаб підпільної комсомольсько-молодіжної групи Полтави, яку очолювали Убийвовк О. К., Іллєвський С. А., Савіго С. Т., Серга Б. П., Сорока В. Д., Пузанов Л. О.».

Тут підпільники слухали радянське радіо, розробляли плани диверсій, працювали над створенням широкої мережі підпільних груп у селах Абазівці, Шкурупнях, Овсіях, Мар'янівці та інших,

ШКОЛА, В ЯКІЙ НАВЧАЛАСЯ ЛЯЛЯ УБИЙВОВК

вул. Пушкіна, 20

Меморіальна дошка з білого мармуру, встановлена в січні 1959 року на приміщенні середньої школи № 10 імені В. Г. Короленка, розповідає, що тут у 1927—1937 роках вчилася Ляля Убийвовк — керівник підпільної комсомольсько-молодіжної групи «Нескорена полтавчанка». Ліворуч на певеликій мармуровій дошці напис «Звернення ветеранів Великої Вітчизняної війни 1941—1945 рр. до молоді 1995 р.». Капсула із зверненням до нащадків бути гідними подвигу героїв Великої Вітчизняної війни замурована у стіні школи у травні 1975 року.

Олена Костянтинівна Убийвовк (1918—1942) народилася в Полтаві, в сім'ї лікаря. У 1927 році прийшла в перший клас школи № 10.

Ось як згадує про свою ученицю заслужена вчителька школи Української РСР Т. М. Толстоносова, яка в 30-і роки була секретарем шкільної комсомольської організації і давала Лялі рекомендацію для вступу в комсомол:

«...1934 рік. На шкільному вечорі, присвяченому 17-й річниці Великої Жовтневої соціалістичної революції, мою увагу привернула струнка, красива дівчинка, яка чудово виконувала на роялі твори Чайковського і Глінки, а потім з піднесенням декламувала вірші Маяковського. Її захоплено слухали учні і вчителі, просили повторювати, і вона не відмовлялась...»

З того часу й до кінця перебування її в школі я кожного дня і як педагог, і як секретар шкільної комсомольської організації школи зустрічалась з Лялею, була свідком її зростання, змужніння, і не раз ставила її в приклад іншим...».

Ляля була кращою ученицею школи, ініціатором багатьох хороших справ.

Під час тимчасової окупації Полтави у спортивному залі школи фашисти допитували і катували підпільників, Ляля і її бойові друзі мужньо витримали всі тортури.

Тепер у школі № 10 є меморіальний куточок Лялі Убийвовк, на парті, за якою вона сиділа, прикріплена табличка. Щороку 22 листопада — в день народження Лялі та 8 травня — в день, коли їй було присвоєно звання Героя Радянського Союзу, проводиться традиційне свято піонерських дружин і комсомольської організації. Як найдорожча реліквія зберігається в комсомольській організації школи комсомольський квиток за номером 06275050. Учням добре знайома книга Олесь Гончара «Земля гуде», в якій розповідається про подвиг комсомольсько-молодіжної групи. На сцені Полтавського обласного театру імені М. В. Гоголя з успіхом йде вистава «Нескорена полтавчанка» за п'єсою Петра Лубенського.

Учні шефствують над сквером, де встановлено пам'ятник нескореним полтавцям. У дні революційних свят, День Перемоги та річниці визволення Полтави від фашистів тут несе почесну варту юна зміна.

Сотні тисяч полтавців і гостей міста щороку відвідують Полтавський краєзнавчий музей, в одному із залів якого зібрано багато документів, що розповідають про подвиг Лялі і її друзів. Ім'я Лялі Убийвовк носять одна з вулиць Полтави, піонерські дружини полтавських середніх шкіл №№ 10, 5, 21, 25 та 27, а також піонерські дружини Чорнухинської середньої школи і Плехівської середньої школи Оржицького району, багато учнівських і робітничих колективів.

**БУДИНОК, У ЯКОМУ
ЖИВ СЕРГІЙ САПІГО**

вул. Пушкіна, 50

У 1970 році на будинку, де провів юнацькі роки Сергій Терентійович Сапіго — партійний керівник і начальник бойового штабу підпільної комсомольсько-

молодіжної групи «Нескорена полтавчанка», відкрито меморіальну дошку.

Комуніст С. Т. Сапіго 1940 року брав участь у війні з білофінами як військовий кореспондент. Під час бою за містечко Тельвоярві він замінив тяжко пораненого командира батальйону. За мужність і героїзм, виявлені в цьому бою, його нагородили орденом Червоної Зірки. У 1941-му С. Т. Сапіго був серед учасників героїчної оборони Києва.

Виходячи з боями з оточення, він, тяжко контужений, потрапив у фашистський полон, а потім у госпіталь для військовополонених. Лікар-патріот С. П. Белканія допоміг йому втекти з полону. Сапіго добрався до Полтави, де жили його батьки, і встановив контакти з комуністами, які працювали у підпіллі. За допомогою лікаря К. Г. Убийвовка він влаштувався на роботу. Через дочку лікаря Убийвовка Лялю Сапіго встановив зв'язок з групою «Нескорена полтавчанка».

Схоплений ворогами Сергій Сапіго мужньо витримав усі тортури і був страчений 26 травня 1942 року.

Ім'я Сапіго присвоєно одній з вулиць Полтави, а також ряду піонерських дружин і загонів.

НА ВІДЗНАКУ ТРУДОВОЇ ДОБЛЕСТІ

•

МЕМОРІАЛЬНА ДОШКА НА ЧЕСТЬ
НАГОРОДЖЕННЯ
ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ
ОРДЕНОМ ЛЕНІНА
Жовтнева вул., 45

ПАМ'ЯТНИЙ ЗНАК НА ЧЕСТЬ
НАГОРОДЖЕННЯ ПОЛТАВИ
ОРДЕНОМ
ТРУДОВОГО ЧЕРВОНОГО ПРАПОРА
Жовтнева вул., 36

Індустріально-колгоспна Полтавщина — одна із квітучих областей Радянської України. Сьогодні — це край високорозвиненого машинобудування, металообробної, нафтової та газової промисловості, інтенсивного сільського господарства.

У нашій країні і далеко за її межами відомі великовантажні автомобілі, магістральні вагони, алмазні інструменти, шліфувальні верстати, прилади, обчислювальна техніка, які народжуються на підприємствах Полтавщини. В їх створенні допомагає вся країна.

За роки Радянської влади на Полтавщині споруджено 168 великих промислових підприємств. А всього в області їх нині діє понад 300. Тут виробляють понад три тисячі найменувань продукції. Промисловість стала провідною галуззю в економічному розвитку господарства і дає нині майже 70 процентів усієї валової продукції області. За обсягом промислового виробництва Полтавщина посідає 10 місце серед 25 областей Української РСР. Якщо в дореволюційні часи Полтавська губернія була однією з найвідсталіших аграрних губерній Російської імперії, то нині Полтавська область дає країні нафту і природний газ, залізну руду і граніт, торф і мінеральну воду, велику кількість сировини для виробництва будівельних матеріалів.

На суму понад 790 мільйонів карбованців виробляють щороку товарів для потреб населення підприємства легкої, харчової, місцевої промисловості та інших галузей. Це товари широкого вжитку: взуття, трикотаж, швейні вироби, меблі, посуд, м'ясомолочні продукти, цукор, консерви, кондитерські вироби та багато інших.

У 86 країн світу експортується продукція промислових підприємств області.

Свій внесок у створення достатку роблять і полтавські хлібороби.

За успіхи, досягнуті трудящими області в господарському і культурному будівництві, Полтавська область в 1967 році удостоєна вищої нагороди Вітчизни — ордена Леніна.

Трудящі Полтавщини, як і всі радянські люди, гідними трудовими звершеннями зустріли всепародне свято 60-річчя Великого Жовтня і 60-річчя встановлення Радянської влади на Україні.

Патріотичне піднесення у зв'язку з прийняттям проектів Конституції СРСР і Конституції УРСР сприяло успішному виконанню трудящими області прийнятих соціалістичних зобов'язань.

Адміністративний, економічний і культурний центр області — орденоносна Полтава. Понад 800 років стоїть вона на березі Ворскли. Пам'ятний знак, встановлений в місті, розповідає про те, що першу

згадку про Полтаву — літописну Лтаву — подає Іпатіївський літопис під 1174 роком.

В 1974 році у зв'язку з 800-річчям та за великі успіхи, досягнуті трудящими в господарському і культурному будівництві, Полтава була нагороджена орденом Трудового Червоного Прапора.

На честь цієї події на будинку Полтавської міської Ради народних депутатів встановлена меморіальна дошка.

Сьогодні Полтава — одне з найсучасніших міст Радянської України. Молодість міста і в енергійному трудовому ритмі сімдесяти промислових підприємств, продукція яких експортується більше ніж у 60 країн світу, і в активному ритмі навчальних закладів, де здобувають знання понад двадцять тисяч студентів, і в бурхливому розквіті народних талантів.

Понад 60 тисяч полтавців трудяться на підприємствах міста, відомого в республіці як значний промисловий центр з розвиненою машинобудівною, металообробною, електротехнічною, хімічною промисловістю.

У місті тільки за роки дев'ятої п'ятирічки введено в дію молокозавод, експериментальну взуттєву фабрику, завод-автомат по виробництві високомарочної цегли, здано в експлуатацію нові виробничі площі на заводах газорозрядних ламп, «Хіммаш», автоагрегатному, склозаводі та інших.

Найбільші заводи міста — тепловозоремонтний імені А. О. Жданова, турбомеханічний, який виробляє електровозні і тепловозні компресори, запасні частини для турбін, різне технологічне устаткування; одне з провідних підприємств вітчизняного хімічного машинобудування «Хіммаш». Його продукція — емальовані збірники, реактори для харчової, виноробної й хімічної промисловості — відзначалась високими нагородами на міжнародних і всесоюзних ярмарках, численних виставках.

Люмінесцентні лампи — найбільш раціональні джерела освітлення — випускає завод газорозрядних ламп імені Комсомолу України.

Там, де мають справу з металом, де потрібна висока точність і надійність при обробці того чи іншого матеріалу, застосовуються штучні алмази

Полтавського заводу штучних алмазів і алмазних інструментів імені 50-річчя СРСР.

Завод «Електромотор» — одне з найкрупніших в країні підприємств по виробництву електродвигунів різних марок.

Пневмопосилувачі, гальмові крани та іншу продукцію для автозаводів країни дає автоагрегатний завод.

Склозавод постачає науково-дослідним інститутам Радянського Союзу і деяких зарубіжних країн вимірні медичні й ампульні вироби.

У питомій вазі промислового виробництва Полтави значне місце належить продукції підприємств харчової промисловості — м'ясокомбінату, олійжиркомбінату, кондитерській фабриці.

Широко відомі в республіці і за її межами полтавські акордеони, які випускає фабрика музичних інструментів, сервізи фарфорового заводу, вишиванки, взуття, трикотаж та інші вироби підприємств легкої промисловості.

За перемогу в соціалістичному змаганні і на ознаменування 50-річчя Великого Жовтня ордена Трудового Червоного Прапора трест «Полтаванафтогазрозвідка» 21 жовтня 1967 року нагороджено Пам'ятним прапором ЦК КПРС, Президії Верховної Ради СРСР, Ради Міністрів СРСР та ВЦРПС, який залишено в колективі на вічне зберігання як символ трудової доблесті. Про це розповідає меморіальна дошка, встановлена на приміщенні тресту по вулиці Жовтневій, 38.

Плідно працюють у місті 10 науково-дослідних і проектних інститутів, серед них Відділ промислових досліджень Всесоюзного ордена Трудового Червоного Прапора науково-дослідного інституту бурової техніки, науково-дослідний конструкторсько-технологічний інститут НДЕмальхімаш, відділення Українського науково-дослідного геолого-розвідвального інституту, Гравіметрична обсерваторія Академії наук УРСР та інші.

В єдиному у Радянському Союзі Науково-дослідному інституті свинарства багато років працює видатний вчений у галузі фізіології сільськогосподарських тварин Герой Соціалістичної Праці акаде-

мік АН УРСР заслужений діяч науки УРСР лауреат Державної премії УРСР О. В. Квасницький.

За роки Радянської влади в місті відкрито п'ять вищих учбових закладів, які готують спеціалістів для багатьох галузей народного господарства. Висококваліфікованих інженерів-будівельників та архітекторів випускає Полтавський інженерно-будівельний інститут. Тут діє єдине на Україні експериментальне конструкторське бюро «Вібротехніка», де створено найпотужніші в СРСР віброплощини вантажопідйомністю 30—50 тонн для формування збірних великогабаритних конструкцій теплових електростанцій.

На історичному, філологічному, фізико-математичному і природничому факультетах педагогічного інституту імені В. Г. Короленка готуються кадри для загальноосвітніх шкіл — продовжувачі традицій, закладених прославленими вихованцями учбового закладу А. С. Макаренком і В. О. Сухомлинським.

Понад п'ятдесят років працює один з найстаріших вузів міста — ордена Трудового Червоного Прапора сільськогосподарський інститут. А медичний стоматологічний і кооперативний інститути — дітища останніх п'ятирічок.

У восьми технікумах, двох середніх спеціальних училищах, дев'яти профтехучилищах та 30 загальноосвітніх школах Полтави навчається понад 40 тисяч учнів, яким свої знання передають 1675 вчителів і вихователів.

Полтава — місто давніх культурних традицій. «Багато міст можуть по-доброму позаздрити тій видатній ролі, що її відіграла Полтава у розвитку вітчизняної культури, — говорив перший секретар ЦК Компартії України В. В. Щербицький. — Поетичний геній Пушкіна саме слово «Полтава» зробив безцінним надбанням нашої поезії, а через неї — і всього людства. Тут, у Полтаві, розквітнув талант основоположника нової української літератури Івана Котляревського, лягли на папір перші рядки байок Леоніда Глібова. Тут виріс і вчився Микола Васильович Гоголь, чиї твори органічно увібрали в себе сонячне тепло й глибинну мудрість українського народного гумору і велич та красу російської мови.

З Полтавою тісно пов'язана творчість Володимира Короленка і Панаса Мирного».

Бурхливо розквітає література і мистецтво Полтави сьогодні. Відділення Спілки письменників України об'єднує 25 митців. Далеко за межами республіки відомі твори письменників О. Ковіньки, П. Бабанського, Ф. Гаріна, О. Юренка, А. Пашка, народних поетес Марфи Бондаренко та Христини Литвиненко.

Творча праця радянських людей, їх боротьба за виконання величних планів, накреслених Комуністичною партією, знайшли своє художнє втілення у п'єсах, поставлених на сцені музично-драматичного театру імені М. В. Гоголя. Для малечі відкрито театр ляльок.

До послуг любителів музики, самодіяльного мистецтва, кіно — дев'ять Палаців культури і чотири клуби, філармонія, п'ять кінотеатрів, три літні кіномайданчики, кіноконцертний зал в парку «Перемога».

Успішно розвивається самодіяльне мистецтво. Значним осередком культурного життя міста став Палац культури професілок. У Полтаві працюють також обласний будинок художньої самодіяльності і обласний будинок пародної творчості.

Досвідчених майстрів пензля і різця об'єднала обласна організація Спілки художників України. Заслуженої слави зажили майстри народної творчості: різьбярі, керамісти, килимарниці, вишивальниці.

Більше ста журналістів — члени обласної організації Спілки журналістів УРСР. У місті працюють кореспондентські пункти ТАРС — РАТАУ та республіканських газет, виходять газети «Зоря Полтавщини» та «Комсомолец Полтавщини», редакції яких відсвяткували 1976 року новосілля в Будинку преси.

Гордістю Полтави є шість її музеїв: краєзнавчий, художній, музей історії Полтавської битви, літературно-меморіальні музеї І. П. Котляревського і В. Г. Короленка, меморіальний будинок-музей Панаса Мирного.

На охороні здоров'я жителів міста — 24 лікарняні установи, в яких працює понад 1400 лікарів та більше 3600 медичних працівників середньої кваліфікації.

Люблять полтавці спорт. До їх послуг — три стадіони, 48 спортивних залів, три плавальні басейни та інші спортивні споруди.

Місто живе у бурхливому темпі будівництва. Лише в дев'ятій п'ятирічці відкрито п'ять нових шкіл, вісім дитячих садків-ясел, музичне училище та багато інших об'єктів виробничого, соціально-культурного і побутового призначення. Близько 40 тисяч сімей одержали нові квартири з усіма вигодами.

Мальовниче місто на Ворсклі, Полтава, з її багатою історією, культурними традиціями, прекрасним сьогоденням приваблює численних гостей з різних куточків нашої країни, зарубіжні делегації. З кожним роком міцніють зв'язки міст-побратимів Полтави і Велико-Тирнова (НРБ), Полтави і Кошаліна (ПНР). Делегації з Польщі і Болгарії — часті гості Полтави, а представники полтавських підприємств і установ, колективи художньої самодіяльності відвідують міста-побратими.

Всі, хто приїздить до Полтави, на власні очі бачать досягнення полтавців у розвитку промисловості, науки і культури. Трудящі міста натхненно працюють над втіленням в життя грандіозних планів комуналістичного будівництва.

ПАМ'ЯТНИКИ СОЮЗНОГО ЗНАЧЕННЯ

Пам'ятник В. І. Леніну.

Пам'ятник Слави.

Поле Полтавської битви (комплекс пам'ятників на полі Полтавської битви):

Російські редути.

Другий укріплений табір російської армії.

Пам'ятний знак на місці, де був памет Петра І.

Братська могила російських воїнів.

Пам'ятник шведам від росіян.

Пам'ятник шведам від шведів.

Пам'ятник Петру І.

Пам'ятник на місці переправи російської армії.

Пам'ятник славним захисникам Полтави і доблесному коменданту фортеці полковнику О. С. Келіну.

Пам'ятник на місці відпочинку Петра І після Полтавської битви.

Пам'ятник І. П. Котляревському.

Пам'ятник на могилі І. П. Котляревського.

Пам'ятник М. В. Гоголю.

Літературно-меморіальний музей В. Г. Короленка.

Пам'ятник на могилі В. Г. Короленка.

Садиба та могила Г. Г. Мясоедова.

Могила М. В. Скліфосовського.

Будинок, в якому народився А. В. Лупачарський.

Меморіал Солдатської Слави.

Пам'ятник генерал-лейтенанту О. І. Зигіну.

ПАМ'ЯТНИКИ РЕСПУБЛІКАНСЬКОГО ЗНАЧЕННЯ

- Садиба І. П. Котляревського.
Меморіальна дошка на честь І. П. Котляревського.
Пам'ятник Т. Г. Шевченку.
Дуб на пам'ять про Т. Г. Шевченка.
Літературно-меморіальний музей Панаса Мирного.
Пам'ятник на могилі Панаса Мирного.
Меморіальна дошка на честь А. С. Макаренка.
Меморіальна дошка на честь В. О. Сухомлинського.
Меморіальна дошка на честь В. М. Верховинця.
Меморіальна дошка на честь М. І. Вавилова.
Будинок, де 1896 року зупинялася Н. К. Крупська.
Будинок, у якому на засіданні 28 жовтня 1917 року Полтавська Рада підтримала рішення II Всеросійського з'їзду Рад.
Будинок, у якому відбулася нарада більшовиків Полтавщини.
Будинок, у якому в 1917—1918 роках містився штаб червоногвардійських загонів.
Місце наради командирів Червоної Армії в 1919 році.
Могила борців за владу Рад.
Меморіальна дошка на честь I губернського з'їзду комсомолу Полтавщини.
Будинок, у якому навчався М. О. Щорс.
Меморіальна дошка на будинку, звідки в 1941 році вирушали на фронт добровольці Полтави.
Стела воїнам-визволителям Полтави.
Будинок, у якому вчився Герой Радянського Союзу М. Ф. Ватутін.
Пам'ятник Нескореним полтавцям.
Будинок, де знаходився штаб підпільної комсомольсько-молодіжної групи «Нескорена полтавчанка».
Школа, в якій навчалася Ляля Убийвовк.
Червона площа — найстаріша частина міста. Пам'ятка археології. Городище і поселення ранньоскіфське та слов'янське (VII—V ст. до н. е., VIII—XIII ст. н. е.).

З М І С Т

3

ПРО ЦЮ КНИГУ

6

ПАМ'ЯТНИК В. І. ЛЕНІНУ

8

ТУТ СЛАВА ЗБРОЇ
РУСЬКОЇ ЗІЙШЛА

24

НЕ ЗАРОСТЕ
НАРОДНА СТЕЖКА

50

РЕВОЛЮЦІЙНОЇ
СЛАВИ СТОРІНКИ

68

ПАМ'ЯТЬ СЕРЦЯ

93

НА ВІДЗНАКУ
ТРУДОВОЇ ДОБЛЕСТІ

Вера Никанорвна Жук
Нина Евтихивна Кундиренко

ПАМ'ЯТНИКИ
И МЕМОРИАЛЬНЫЕ ДОСКИ
ПОЛТАВЫ

Очерки

(На украинском языке)

Редактор
А. П. ЩЕРБАК

Художник

О. П. ШУЛИКА

Фото

Г. С. ДРЮКОВА, М. В. ЦЕГЕЛЬНОГО

Художній редактор
Б. П. БУБЛИК

Технічний редактор
В. Я. КОЗИНЧЕНКО

Коректор
Н. В. ЦОЛОК

Информ. бланк № 526

Здано до набору 16.06.78. Підписано до друку 10.10.78. БЦ 09287.
Формат 84×100^{1/32}. Папір, друк, № 1. Гарнітура звичайна нова. Друк
високий. Ум.-друк. арк. 7,02. Обл.-вид. арк. 4,82+вкладки 1,69. Тираж
25000. Зам. 8-229. Ціна 65 коп. Издательство «Прапор», 310002
ГСП, Харьков-2, ул. Чубаря, 11. Харківська книжкова фабрика «Ко-
муніст» республіканського виробничого об'єднання «Поліграфкнига»
Держкомвидаву УРСР. 310012, Харків, 12, Енгельса, 11.

У ВИДАВНИЦТВІ „ПРАПОР“ ГОТУЮТЬСЯ ДО ДРУКУ

Полтава.

Довідкова книга.

15 арк. Мова російська

Довідкова книга містить найбільш загальні відомості про місто, найважливіші події в його історії, про промислові підприємства, наукові заклади, вузи, музеї, пам'ятники, театри, бібліотеки, спортивні споруди, місця відпочинку, про розвиток народної освіти, охорони здоров'я, міського транспорту тощо.

Книга розрахована на жителів і гостей міста, масового читача.

Остроушко Л. М.

Музей Мате Залки.

4 арк. Мова українська, російська.

Путівник по музею відомого угорського письменника Мате Залки — легендарного генерала Лукача. Життя і творчість письменника-інтернаціоналіста тісно пов'язані з Полтавщиною, з Біликами.

Путівник розповідає про творчий і життєвий шлях Мате Залки, про його перебування на Полтавщині.

65 коп.

ЛЕНИН